

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧЕРНІВЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЮРІЯ ФЕДЬКОВИЧА

Факультет історії, політології та міжнародних відносин
Кафедра міжнародних відносин та суспільних комунікацій

**НЕЙТРАЛІТЕТ У МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИНАХ
XX – XXI СТОЛІТТЯ**

Кваліфікаційна робота
Рівень вищої освіти – другий (магістерський)

Виконала:

студентка 6 курсу, 603 групи
Вільчик Алла Володимирівна

Керівник:

кандидат політичних наук,
доцент Стецюк А.В.

Рецензент:

До захисту допущено

на засіданні кафедри

протокол № _____ від _____ 2024 р.

зав.кафедрою _____ проф. Макар В.Ю.

Чернівці - 2024

Анотація

Дана кваліфікаційна робота присвячена комплексному дослідженню еволюції концепції нейтралітету в міжнародних відносинах XX - XXI століття. У роботі детально розглядаються теоретичні засади нейтралітету, його правові аспекти та методологія дослідження в контексті міжнародного права. Простежується трансформація концепції нейтралітету від періоду Першої світової війни через міжвоєнний період, Другу світову війну, епоху холодної війни до сучасного постбіполярного світу.

Особлива увага приділяється викликам нейтралітету в сучасну епоху, зокрема у контексті нових загроз безпеці та російської агресії проти України. Детально аналізується зміна політики традиційно нейтральних країн, історичне рішення Фінляндії та Швеції про вступ до НАТО, а також еволюція та переосмислення концепції нейтралітету в Україні від здобуття незалежності до сьогодення.

Дослідження демонструє, що класична модель нейтралітету втрачає актуальність в умовах сучасних геополітичних викликів. Робота розкриває, як країни адаптують свою політику нейтралітету або відмовляються від неї у відповідь на агресивні дії деяких держав та зміну глобального безпекового середовища. Результати дослідження мають важливе значення для розуміння сучасних міжнародних відносин та формування зовнішньої політики держав у контексті глобальних загроз міжнародній безпеці.

Ключові слова: *нейтралітет, міжнародні відносини, світові війни, холодна війна, постбіполярний період, НАТО, російська агресія, Україна, Фінляндія, Швеція, геополітичні виклики, безпека.*

Abstract

This qualification work is dedicated to a comprehensive study of the evolution of the concept of neutrality in international relations of the 20th-21st centuries. The paper thoroughly examines the theoretical foundations of neutrality, its legal aspects, and research methodology in the context of international law. It traces the transformation of the concept of neutrality from the period of World War I through the interwar period, World War II, the Cold War era, to the modern post-bipolar world.

Special attention is paid to the challenges to neutrality in the modern era, particularly in the context of new security threats and Russian aggression against Ukraine. The change in the policy of traditionally neutral countries, the historic decision of Finland and Sweden to join NATO, as well as the evolution and rethinking of the concept of neutrality in Ukraine from independence to the present day are analyzed in detail.

The study demonstrates that the classical model of neutrality is losing relevance in the face of modern geopolitical challenges. The work reveals how countries are adapting their neutrality policies or abandoning them in response to aggressive actions by some states and changes in the global security environment. The results of the research are important for understanding contemporary international relations and shaping foreign policy of states in the context of global security threats.

Keywords: *neutrality, international relations, world wars, Cold War, post-bipolar period, NATO, Russian aggression, Ukraine, Finland, Sweden, geopolitical challenges, security.*

Кваліфікаційна робота містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів наукових досліджень інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

ЗМІСТ

ВСТУП	6
 РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛІГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ	
1.1. Теоретичні підходи до наукового осмислення нейтралітету та його класифікація	12
1.2. Методологія дослідження нейтралітету	18
1.3. Джерельна база дослідження проблематики міжнародного нейтралітету	22
Висновки до розділу 1	27
 РОЗДІЛ 2. НЕЙТРАЛІТЕТ У МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИНАХ ХХ СТОЛІТТЯ	
2.1. Еволюція нейтралітету під час Першої світової війни та в міжвоєнний період	29
2.2. Вплив Другої світової війни на теорію та практику нейтралітету	33
2.3. Трансформація концепції нейтралітету в добу «холодної війни» та біполярного світу	37
Висновки до розділу 2	42
 РОЗДІЛ 3. РОЗВИТОК КОНЦЕПЦІЙ ТА ПОЛІТИЧНОЇ ПРАКТИКИ НЕЙТРАЛІТЕТУ В ПОСТБІПОЛЯРНУ ДОБУ (1991-2014 РР.)	
3.1. Трансформація концепцій нейтралітету після розпаду біполярної системи міжнародних відносин	44
3.2. Нові загрози міжнародній безпеці як виклики традиційному нейтралітету	51
3.3. Еволюція концепції та політичної практики українського нейтралітету (1991-2014 рр.)	55
Висновки до розділу 3	59

РОЗДІЛ 4. ТРАНСФОРМАЦІЯ НЕЙТРАЛІТЕТУ В УМОВАХ СУЧАСНИХ ГЕОПОЛІТИЧНИХ ВИКЛИКІВ (2014-2024 РР.)

4.1. Сучасні виклики нейтралітетові та нові явища у політиці нейтральних країн	61
4.2. Криза нейтралітету і євроатлантична інтеграція Фінляндії та Швеції... 66	
4.3. Переосмислення нейтралітету в Україні та інших державах і його перспективи	74
Висновки до розділу 4	82
ВИСНОВКИ	84
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	91
ДОДАТКИ	99
SUMMARY	107

ВСТУП

Актуальність теми дослідження зумовлена глибокими трансформаціями, які відбуваються в сучасній системі міжнародних відносин. Концепція нейтралітету, яка протягом століть відігравала важливу роль у забезпеченні миру та стабільності, зазнає суттєвих змін під впливом нових геополітичних реалій та викликів безпеці. У контексті посилення глобальної нестабільності, зростання міждержавних конфліктів та появи нових форм загроз, переосмислення ролі та місця нейтралітету в сучасному світі набуває особливої ваги.

Історично нейтралітет був ефективним інструментом забезпечення національної безпеки та збереження суверенітету для невеликих держав. Проте, динаміка міжнародних відносин XX та XXI століть, зокрема дві світові війни та сучасні гібридні загрози, поставили під сумнів традиційну концепцію нейтралітету. Зміни у характері міжнародних конфліктів та зростаюча взаємозалежність держав викликали потребу в нових підходах до забезпечення безпеки.

Дослідження еволюції концепції нейтралітету від початку XX століття до сьогодення дозволяє простежити, як змінювалося розуміння цього феномену в різні історичні періоди та як воно адаптувалося до нових міжнародних умов. Особливо важливим є аналіз трансформації нейтралітету в постбіполярну епоху та в умовах сучасних геополітичних викликів, зокрема в контексті російської агресії проти України та інших країн.

Актуальність теми поглиблюється також у зв'язку з останніми подіями на міжнародній арені, зокрема відмовою Фінляндії та Швеції від багаторічної політики нейтралітету та їх вступом до НАТО. Ці процеси свідчать про глибокі зміни у розумінні ролі нейтралітету у забезпеченні національної безпеки. Вони також ставлять питання про майбутнє нейтралітету як концепції міжнародних відносин та його можливу трансформацію в нових геополітичних реаліях.

Для України дослідження проблематики нейтралітету має особливе значення з огляду на історичний досвід країни та сучасні виклики її безпеці. Аналіз еволюції концепції українського нейтралітету від проголошення незалежності до сьогодення дозволяє краще зрозуміти трансформацію зовнішньополітичного курсу держави та оцінити перспективи різних моделей забезпечення національної безпеки в умовах зовнішньої агресії. Досвід України також є важливим кейсом для розуміння обмежень нейтралітету як інструменту забезпечення безпеки в умовах асиметричних загроз та гібридної війни.

Крім того, актуальність дослідження підкреслюється необхідністю переосмислення ролі міжнародних організацій та колективних систем безпеки в контексті трансформації концепції нейтралітету. Зокрема, важливо проаналізувати, як зміни в розумінні нейтралітету впливають на діяльність ООН, ОБСЄ, ЄС та НАТО, а також на формування нових регіональних та глобальних безпекових ініціатив.

Мета дослідження полягає у комплексному аналізі еволюції концепцій та практичної реалізації політики нейтралітету в міжнародних відносинах XX-XXI століття, виявленні основних тенденцій їх трансформації та оцінці перспектив нейтралітету в умовах сучасних геополітичних викликів.

Для досягнення поставленої мети визначено наступні **завдання**:

1. Розкрити теоретичні та наукові підходи до нейтралітету в міжнародних відносинах, розробити методику дослідження;
2. Проаналізувати еволюцію нейтралітету під впливом Першої та Другої світових війни, а також в біполярну добу;
3. Дослідити розвиток концепцій та практики політики нейтралітету в постбіполярну добу;
4. Встановити та охарактеризувати сучасні виклики і кризові явища теорії і практики нейтралітету, оцінити перспективи його розвитку.

Об'єктом дослідження є нейтралітет як феномен міжнародних відносин XX-XXI ст.

Предметом дослідження є еволюція концепції та політики нейтралітету в міжнародних відносинах XX-XXI століття, тенденції їх трансформації під впливом геополітичних змін та сучасних викликів безпеці.

Хронологічні рамки дослідження охоплюють період з початку XX століття до 2024 року, що дозволяє простежити довготривалу еволюцію концепції нейтралітету та її найновіші трансформації. Нижня хронологічна межа обумовлена початком Першої світової війни, яка стала переломним моментом у розумінні нейтралітету. Верхня межа сягає 2024 року, що дозволяє включити в аналіз найсвіжіші події, пов'язані з трансформацією нейтралітету в умовах сучасних геополітичних викликів, зокрема російської агресії проти України та її наслідків для міжнародної системи безпеки.

Методи дослідження. У роботі використано комплекс загальнонаукових та спеціальних методів дослідження:

1. Системний метод дозволив розглянути нейтралітет як складний феномен міжнародних відносин у взаємозв'язку з іншими елементами міжнародної системи, такими як безпека, суверенітет, міжнародне право. Це допомогло зрозуміти місце нейтралітету в загальній структурі міжнародних відносин та його взаємодію з іншими концепціями та інститутами.

2. Структурно – функціональний метод дозволив перейти від розгляду нейтралітету як статичного стану до розуміння його як динамічного процесу, який постійно взаємодіє з іншими елементами міжнародної системи. Цей метод сприяв розвитку більш глибокого і всебічного розуміння феномену нейтралітету та його ролі в сучасному світі.

3. Історично - порівняльний метод застосовано для аналізу еволюції нейтралітету в різні періоди XX - XXI століття, що дозволило простежити зміни в розумінні та практиці нейтралітету в контексті історичних подій. Цей метод був особливо корисним при дослідженні трансформації нейтралітету від Першої світової війни до сучасності. Порівняльний метод використано для зіставлення різних моделей нейтралітету та їх трансформації в різних країнах, що дозволило виявити спільні тенденції та національні особливості.

Цей метод був особливо корисним при аналізі політики нейтралітету Швейцарії, Австрії, Фінляндії, Швеції та інших країн.

4. Метод аналізу і синтезу застосовано для вивчення окремих аспектів нейтралітету (правових, політичних, економічних) та формування цілісного уявлення про його еволюцію. Це дозволило розкласти концепцію нейтралітету на складові частини для детального вивчення, а потім об'єднати отримані знання в комплексне розуміння феномену.

Міждисциплінарний підхід сприяв розвитку теоретичної бази дослідження нейтралітету. Завдяки залученню різних концепцій і методологій було розроблено більш складні і адекватні моделі для аналізу цього феномену.

5. Формально юридичний метод дозволяє порівнювати правові норми різних країн та міжнародних організацій, що регулюють нейтралітет. Це допомагає виявити загальні тенденції та особливості правового регулювання нейтралітету в різних частинах світу.

6. Герменевтичний метод. Завдяки врахуванню історичного, політичного і соціального контексту, герменевтика дозволила уникнути помилкових тлумачень і забезпечити більш точне розуміння правових норм. Норми права часто бувають неоднозначними або суперечливими. Герменевтика допомагла виявити ці суперечності та знайти найбільш адекватне тлумачення норми з урахуванням її загального змісту та мети.

7. Методи соціології. За допомогою соціологічних методів вдалося провести глибокий аналіз нейтралітету, вийшовши за межі юридичних та політичних аспектів. Це дозволило зрозуміти, як суспільство сприймало та розуміло нейтралітет.

8. Застосування прогностичного методу дало змогу скласти прогнози щодо майбутнього нейтралітету. Зокрема, вчені як на нейтральні країни вплинуть такі фактори, як поява нових сильних гравців, зміни в НАТО та кіберзагрози. Мета таких прогнозів полягала в тому, щоб зрозуміти, які зміни в політиці нейтралітету можуть бути необхідними.

9. Контент аналіз дозволив дослідити офіційні документи, заяви політичних лідерів та аналітичні огляди щодо нейтралітету. Це допомогло визначити ключові ідеї та тенденції, що панували в міжнародному політичному дискурсі про нейтралітет, а також зрозуміти, як політики сприймали і трактували це явище. Аналіз дискурсу дозволив побачити зміни в ставленні до нейтралітету. Зокрема, було простежено перехід від концепції пасивного нейтралітету до активного, який включав участь у миротворчих та гуманітарних місіях.

10. Івент-аналіз дозволив дослідити конкретні події, які вплинули на зміну політики нейтралітету в різних країнах.(Наприклад, приєднання Фінляндії до НАТО або зміна політичної орієнтації Швеції дали змогу оцінити, як зовнішні загрози впливали на перегляд нейтрального статусу держави .) Аналіз наслідків цих подій допоміг оцінити довготривалий вплив на політику нейтралітету в міжнародному контексті. Це дозволило побачити, як трансформації в одній країні могли сприяти змінам у міжнародній системі.

11. Метод кейс - стаді використано для детального вивчення окремих випадків застосування або відмови від нейтралітету, що дозволило глибше зрозуміти конкретні механізми та наслідки трансформації нейтралітету в різних контекстах.

Практичне значення дослідження полягає в можливості використання його результатів для розробки зовнішньополітичних стратегій та концепцій національної безпеки, зокрема в контексті переосмислення ролі нейтралітету в сучасних умовах. Висновки роботи можуть бути корисними для:

1. Дипломатів та політиків при формуванні зовнішньополітичного курсу держави та оцінці перспектив нейтралітету як інструменту забезпечення національної безпеки. Результати дослідження можуть допомогти у розробці більш ефективних стратегій взаємодії з нейтральними державами та оцінці потенційних ризиків та переваг різних моделей нейтралітету.

2. Експертів у сфері міжнародних відносин при аналізі сучасних геополітичних процесів та виробленні рекомендацій щодо реагування на нові виклики безпеці. Глибоке розуміння еволюції нейтралітету може допомогти у прогнозуванні майбутніх тенденцій у міжнародних відносинах та розробці більш точних аналітичних моделей.

3. Науковців та викладачів при подальшому дослідженні проблематики нейтралітету та викладанні курсів з міжнародних відносин. Матеріали дослідження можуть бути використані для розробки навчальних програм та методичних матеріалів.

4. Громадських організацій та аналітичних центрів при розробці пропозицій щодо зовнішньої політики та страт егії національної безпеки. Результати дослідження можуть сприяти більш інформованому громадському обговоренню питань нейтралітету та національної безпеки.

5. Бізнес-структур, що працюють на міжнародному ринку, для кращого розуміння геополітичних ризиків та можливостей, пов'язаних зі зміною статусу нейтральних держав.

Структура роботи. Магістерська робота складається зі вступу, чотирьох розділів, поділених на підрозділи, висновків, списку використаних джерел, який налічує 67 найменувань, додатків з 3 таблицями. Загальний обсяг роботи становить 115 сторінок, з яких основного тексту – 78 сторінок.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ НЕЙТРАЛІТЕТУ В МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИНАХ

1.1. Теоретичні підходи до наукового осмислення нейтралітету та його класифікація

Концепція нейтралітету має глибоке історичне коріння і відіграє значну роль у міжнародній політиці. Нейтралітет можна визначити як особливий міжнародно-правовий статус держави, що передбачає її неучасть у збройних конфліктах та військових союзах. Цей статус закріплюється на законодавчому рівні та визнається іншими державами. Нейтралітет покликаний забезпечити безпеку та суверенітет держави шляхом її невтручання у військові конфлікти між іншими країнами.

Міжнародний нейтралітет можна визначити як особливий статус держави, що обирає неучасть у військових конфліктах та неприєднання до військових союзів у мирний час. Це базове визначення, яке, хоча і є загальноприйнятим, не відображає всієї глибини та складності концепції нейтралітету, яка під впливом змін у міжнародній політиці зазнавала серйозних трансформацій на різних історичних етапах. Ключовими принципами нейтралітету є невтручання у збройні конфлікти, неучасть у військових альянсах та неприєднання до жодної зі сторін протистояння.

Теоретичні засади нейтралітету базуються на принципах міжнародного права, зокрема таких як суверенна рівність держав, невтручання у внутрішні справи, мирне вирішення міжнародних спорів. Нейтральні держави зобов'язуються дотримуватися неупередженої позиції щодо воюючих сторін та не надавати їм військової допомоги. Водночас вони зберігають право на самооборону у разі агресії. Нейтралітет у зовнішній політиці держави виступає не лише як правовий статус, але й як комплексна стратегія, що вимагає постійного балансування між міжнародними зобов'язаннями та національними інтересами в умовах мінливого геополітичного ландшафту.

Правове регулювання статусу нейтральних держав здійснюється як нормами міжнародного права, так і національним законодавством.

Історично концепція нейтралітету сформувалася ще у XVII-XVIII століттях, але особливого поширення набула у XIX - на початку XX століття. Класичними прикладами нейтральних держав традиційно вважаються Швейцарія, Австрія, Швеція, Фінляндія. Їхній досвід дотримання нейтрального статусу протягом тривалого часу став зразком для інших країн.

Правові засади нейтралітету закріплені у низці міжнародних документів, зокрема у Гаазьких конвенціях 1907 року. Вони визначають права та обов'язки нейтральних держав під час війни, заборону використання їхньої території воюючими сторонами, недопущення постачання зброї учасникам конфлікту тощо. Водночас нейтральні країни зберігають право на самооборону у разі агресії (*Додаток 2*).

Розрізняють постійний та тимчасовий (евентуальний) нейтралітет. Постійний нейтралітет передбачає дотримання нейтрального статусу як у воєнний, так і в мирний час, що закріплюється на законодавчому рівні та визнається міжнародною спільнотою. Тимчасовий нейтралітет застосовується державою ситуативно щодо конкретного збройного конфлікту. Постійний нейтралітет вимагає міжнародно-правового закріплення та визнання іншими державами. Політика нейтралітету в сучасному світі потребує постійного переосмислення та адаптації до мінливих геополітичних реалій, зберігаючи при цьому свою фундаментальну сутність як інструменту забезпечення національних інтересів.

Важливим аспектом є співвідношення нейтралітету та позаблоковості. Позаблоковість означає неприєднання до військово-політичних блоків, але не виключає участі у системах колективної безпеки. Натомість нейтралітет передбачає більш жорсткі обмеження щодо військово-політичної діяльності держави на міжнародній арені. Тому ці поняття не є тотожними, хоча й мають певні спільні риси.

Концепція нейтралітету зазнала суттєвої трансформації в умовах глобалізації та формування багатопольярного світу. Класичне розуміння нейтралітету як повної ізоляції від міжнародних конфліктів поступається місцем більш гнучким підходам. Сучасні нейтральні держави прагнуть поєднувати неучасть у військових блоках з активною миротворчою діяльністю та економічною інтеграцією.

Правові аспекти нейтралітету охоплюють широке коло питань, пов'язаних з реалізацією цього статусу на практиці. Зокрема, важливе значення має визначення допустимих меж співробітництва нейтральних держав з військово-політичними альянсами. Актуальним є питання участі нейтральних країн у миротворчих операціях під егідою міжнародних організацій.

Особливої уваги заслуговує проблема забезпечення нейтралітету в умовах гібридних загроз та інформаційних війн. Класичні норми щодо нейтралітету не завжди відповідають реаліям сучасних конфліктів, які часто ведуться в кіберпросторі та інформаційному полі. Це створює потребу в адаптації міжнародно-правових норм до нових викликів.

Важливим теоретичним питанням є співвідношення нейтралітету та членства в міжнародних організаціях. Зокрема, дискусійним залишається питання сумісності нейтрального статусу з повноправним членством в Європейському Союзі, який розвиває власну оборонну політику. Це вимагає пошуку гнучких форм взаємодії, які б дозволяли поєднувати нейтралітет з європейською інтеграцією.

Концепція нейтралітету тісно пов'язана з теорією балансу сил у міжнародних відносинах. Нейтральні держави часто відіграють роль буферних зон між конкуруючими центрами сили, сприяючи підтримці стабільності. Водночас, в умовах глобальної взаємозалежності, повна ізоляція від міжнародних процесів стає все менш можливою.

Важливим теоретичним аспектом є розмежування понять нейтралітету та нейтральності. Якщо нейтралітет є юридично закріпленим статусом, то

нейтральність може розглядатися як політична позиція держави щодо конкретного конфлікту. Це дозволяє гнучко реагувати на міжнародні кризи, не порушуючи базових принципів нейтрального статусу.

Розглядаючи правові аспекти, слід звернути увагу на механізми міжнародного гарантування нейтралітету. Історично склалися різні моделі - від багатосторонніх міжнародних договорів до односторонніх декларацій, визнаних іншими державами. Вибір конкретної форми залежить від геополітичного становища країни та міжнародної ситуації.

Таким чином, теоретичні засади нейтралітету в міжнародних відносинах охоплюють широке коло концептуальних та правових аспектів. Ця концепція продовжує еволюціонувати, адаптуючись до нових реалій глобалізованого світу. Розуміння теоретичних основ нейтралітету є важливим для аналізу сучасних міжнародних процесів та вироблення ефективної зовнішньої політики.

Розглядаючи правові аспекти нейтралітету, важливо зазначити, що цей статус регулюється як нормами міжнародного права, так і національним законодавством нейтральних держав. На міжнародному рівні ключове значення мають Гаазькі конвенції 1907 року [8]., зокрема V Конвенція про права та обов'язки нейтральних держав та осіб у разі сухопутної війни та XIII Конвенція про права та обов'язки нейтральних держав у разі морської війни [9]. Ці документи встановлюють базові принципи нейтралітету, такі як недоторканність території нейтральної держави, заборона надання воюючим сторонам військової допомоги, право на самооборону. Правові аспекти нейтралітету в міжнародних відносинах базуються на принципах суверенної рівності держав та невтручання у внутрішні справи, закріплених у Статуті ООН та інших міжнародно-правових документах.

Важливим елементом правового регулювання нейтралітету є національне законодавство. Нейтральні держави зазвичай закріплюють свій статус у конституції або спеціальних законах. Такі акти визначають основні

принципи зовнішньої політики нейтральної держави, обмеження щодо участі у військових союзах та конфліктах.

Концепція нейтралітету тісно пов'язана з принципом суверенної рівності держав, закріпленим у Статуті ООН [54].. Цей принцип передбачає право кожної держави самостійно визначати свій зовнішньополітичний курс, включаючи вибір нейтрального статусу. Водночас, реалізація нейтралітету вимагає визнання та поваги з боку міжнародного співтовариства.

У контексті сучасних міжнародних відносин важливим аспектом є співвідношення нейтралітету та участі в системах колективної безпеки. Стаття 2 Статуту ООН зобов'язує всі держави-члени надавати допомогу Організації в діях, які вона здійснює відповідно до Статуту [54]. Це створює певні виклики для нейтральних держав у контексті їх участі в миротворчих операціях та санкційних режимах ООН.

Теоретичні засади нейтралітету також включають концепцію "збройного нейтралітету". Цей підхід передбачає підтримання нейтральною державою значних збройних сил для забезпечення власної безпеки та непорушності кордонів. Класичним прикладом такої політики є Швейцарія, яка поєднує нейтральний статус з потужною системою національної оборони.

Важливим аспектом теоретичного осмислення нейтралітету є його співвідношення з концепціями колективної безпеки та регіональної інтеграції. В умовах глобалізації класичне розуміння нейтралітету як повної ізоляції від міжнародних конфліктів стає все менш актуальним. Натомість формується концепція "активного нейтралітету", яка передбачає участь нейтральних держав у миротворчих операціях, гуманітарних місіях та інших формах міжнародного співробітництва. Це дозволяє нейтральним країнам відігравати конструктивну роль у вирішенні глобальних проблем, не порушуючи при цьому базових принципів свого статусу.

Фундаментальні принципи нейтралітету тісно пов'язані з концепціями національної безпеки та суверенітету. Нейтралітет розглядається як один із інструментів забезпечення національних інтересів та збереження

незалежності держави в умовах геополітичного протистояння великих держав. Водночас, ефективність нейтралітету як гарантії безпеки залежить від багатьох факторів, включаючи географічне положення країни, її економічний потенціал та міжнародну ситуацію.

Важливим теоретичним питанням є проблема "вимушеного нейтралітету". Історія знає приклади, коли нейтральний статус нав'язувався державі зовнішніми силами як умова збереження її незалежності. Такий нейтралітет часто виявляється нестійким і може бути переглянутий при зміні міжнародної обстановки. Це підкреслює важливість добровільного вибору нейтрального статусу та його відповідності національним інтересам держави. Концепція нейтралітету в сучасному міжнародному праві зазнає суттєвих змін під впливом процесів глобалізації та регіональної інтеграції, що вимагає нових підходів до її тлумачення та застосування".

У контексті правових аспектів нейтралітету важливе значення має проблема його сумісності з членством у міжнародних організаціях. Особливо актуальним це питання є для європейських нейтральних держав у контексті їх взаємодії з Європейським Союзом. Хоча ЄС не є військовим альянсом, розвиток його спільної зовнішньої та безпекової політики створює певні виклики для традиційного розуміння нейтралітету. Це стимулює пошук нових форм участі нейтральних держав у європейській інтеграції.

Теоретичне осмислення нейтралітету в сучасних умовах неможливе без врахування феномену гібридних війн та інформаційного протиборства. Класичні норми щодо нейтралітету, орієнтовані на традиційні форми збройних конфліктів, не завжди адекватні новим викликам безпеки. Це створює потребу в розробці нових концептуальних підходів до забезпечення нейтралітету в умовах асиметричних загроз та кібервійн.

Важливим теоретичним аспектом є розуміння нейтралітету не лише як юридичного статусу, але і як елементу стратегічної культури держави. Для країн з тривалою традицією нейтралітету, таких як Швейцарія чи Австрія, цей принцип став невід'ємною частиною національної ідентичності та

політичної культури [20, с. 286]. Це забезпечує стійкість нейтрального курсу навіть в умовах зміни міжнародної обстановки.

Розглядаючи правові аспекти нейтралітету, слід звернути увагу на проблему його сумісності з участю в економічних санкціях. Хоча класичні норми нейтралітету стосуються переважно військової сфери, в сучасному взаємозалежному світі економічні заходи можуть мати не менший вплив на перебіг конфліктів. Це створює потребу в уточненні правових рамок нейтралітету щодо участі в міжнародних санкційних режимах. Нейтралітет як зовнішньополітична стратегія залишається актуальним інструментом для держав, які прагнуть зберегти незалежність та уникнути втягування у міжнародні конфлікти, однак його ефективність значною мірою залежить від міжнародного визнання та поваги з боку інших акторів.

Підсумовуючи, можна зазначити, що теоретичні засади нейтралітету в міжнародних відносинах охоплюють широке коло концептуальних та правових аспектів. Нейтралітет залишається важливим елементом міжнародної системи, хоча його зміст та форми реалізації еволюціонують відповідно до викликів сучасного світу. Розуміння теоретичних основ нейтралітету є ключовим для аналізу зовнішньої політики нейтральних держав та оцінки перспектив застосування цієї концепції в майбутньому.

1.2. Методологія дослідження нейтралітету

У сучасних умовах глобальної взаємозалежності та підвищеної міжнародної напруженості концепція нейтралітету знову привертає увагу як можливий спосіб забезпечення стабільності та безпеки держав. Нейтралітет стає інструментом підтримки суверенітету та захисту національних інтересів в умовах нових викликів, таких як гібридні загрози, інформаційні війни та економічні санкції. Вивчення нейтралітету як міжнародного феномену дозволяє поглибити розуміння його ролі та значення в забезпеченні миру, а також розглянути можливості його адаптації до сучасних умов [24, с.23 - 31].

Системний підхід дозволяє розглядати нейтралітет як складну та багатогранну концепцію, що взаємодіє з іншими елементами міжнародної системи. Нейтралітет має свою функціональну роль у підтримці стабільності, він впливає на відносини між державами і є частиною ширшої системи, до якої входять принципи суверенітету, безпеки та міжнародного права.

Системний метод допомагає оцінити, як нейтралітет співвідноситься з принципами суверенітету та міжнародного права, а також з концепціями колективної безпеки. Це особливо важливо для розуміння того, як нейтралітет забезпечує захист державних інтересів без порушення зобов'язань перед міжнародними організаціями.,

Структурно-функціональний аналіз, який використовується в рамках системного підходу, дозволяє розглядати нейтралітет як функціональний елемент міжнародної системи, оцінювати його роль у підтримці міжнародного миру та безпеки. Цей метод особливо важливий для розуміння місця нейтральних держав у сучасній архітектурі міжнародних відносин.

Історичний метод дозволяє простежити еволюцію концепції нейтралітету на прикладах подій минулого. Нейтралітет пройшов тривалий шлях трансформації від політики ізоляції до багатостороннього інструменту, який використовується для підтримки стабільності та уникнення втягування в конфлікти. Цей підхід дозволяє простежити, як концепція нейтралітету змінювалась під впливом глобальних конфліктів та політичних змін.

Перша та Друга світові війни, як і Холодна війна, стали важливими етапами в розвитку концепції нейтралітету. Під час цих конфліктів нейтральні держави змушені були шукати нові способи збереження свого статусу. Аналізуючи ці події, можна виділити чинники, які впливали на визначення політики нейтралітету, такі як географічне положення, економічні інтереси та дипломатичні стратегії.

Порівняльний метод дозволяє проаналізувати різні підходи до нейтралітету, зокрема швейцарську модель постійного нейтралітету, австрійський конституційний нейтралітет, нейтралітет Фінляндії та політику

позаблоковості Швеції. Цей метод дає можливість розглянути, як різні країни адаптували концепцію нейтралітету під свої геополітичні умови та історичні обставини. Порівняльний аналіз виявляє спільні риси, наприклад, відсутність участі в військових альянсах, та унікальні особливості, такі як активна миротворча діяльність Швеції або підтримка національних збройних сил у Швейцарії. Цей аналіз допомагає визначити основні чинники, що впливають на вибір тієї чи іншої моделі нейтралітету.

Метод аналізу та синтезу дозволяє виділити окремі компоненти нейтралітету, такі як правові обмеження на участь у військових альянсах, політичні стратегії збереження нейтралітету, економічні вигоди від уникнення конфліктів. Вивчення цих аспектів у розрізі дозволяє детальніше проаналізувати кожен складову. Застосування методу синтезу допомагає об'єднати отримані знання в комплексне розуміння нейтралітету як багатовимірного феномену. Це дозволяє розглянути нейтралітет не лише як форму зовнішньополітичної поведінки, але й як інструмент захисту національних інтересів у різних контекстах, зробити науково-обґрунтовані висновки.

Методологія дослідження нейтралітету також передбачає використання міждисциплінарного підходу. Це означає залучення юридичних, економічних, соціологічних концепцій для всебічного аналізу феномену нейтралітету. Такий підхід дозволяє розглядати різні аспекти нейтралітету в широкому контексті міжнародних відносин.

Формально-юридичний метод застосовується для аналізу нормативно-правової бази нейтралітету, включаючи міжнародні договори, національне законодавство нейтральних держав, резолюції міжнародних організацій. Цей метод дозволяє чітко визначити правовий зміст нейтралітету, права та обов'язки нейтральних держав, механізми міжнародного визнання нейтрального статусу.

Герменевтичний метод відіграє важливу роль у тлумаченні правових норм, що стосуються нейтралітету. Це особливо актуально при аналізі

міжнародних договорів та національного законодавства нейтральних держав, де важливо правильно інтерпретувати юридичні формулювання та їх практичне значення.

Методологія дослідження нейтралітету також включає використання методів соціології, зокрема для аналізу громадської думки щодо нейтрального статусу в різних країнах. Це дозволяє оцінити рівень суспільної підтримки політики нейтралітету, що є важливим фактором її ефективності та стабільності.

Прогностичний метод використовується для оцінки ймовірних сценаріїв розвитку нейтралітету в умовах мінливих міжнародних відносин. Це дозволяє передбачити, як нові виклики, такі як зростання впливу нових центрів сили, можуть змінити роль нейтралітету. Прогнозування можливих змін у політиці нейтралітету спрямоване на розгляд, як нейтральні держави можуть адаптувати свої стратегії під впливом таких факторів, як зміни в НАТО, загрози кібервійни та інформаційні кампанії.

Контент-аналіз дозволяє дослідити офіційні документи, заяви політичних лідерів та аналітичні огляди щодо нейтралітету. Це допомагає визначити ключові ідеї та тенденції, що панують у міжнародному політичному дискурсі про нейтралітет, а також зрозуміти, як політики сприймають і трактують це явище. Аналіз дискурсу дозволяє побачити зміни в ставленні до нейтралітету. Зокрема, можна простежити перехід від концепції пасивного нейтралітету до активного, який включає участь у миротворчих та гуманітарних місіях.

Івент-аналіз дозволяє вивчити конкретні події, які змінювали політику нейтралітету в різних країнах. Наприклад, вступ Фінляндії до НАТО чи політична переорієнтація Швеції дає змогу оцінити, як зовнішні загрози впливають на перегляд нейтрального статусу.

Аналіз наслідків подій допомагає оцінити довгостроковий вплив на політику нейтралітету в міжнародному контексті. Це дозволяє побачити, як трансформації в одній країні можуть сприяти змінам у міжнародній системі.

Метод кейс-стаді дозволяє дослідити конкретні приклади дотримання або перегляду політики нейтралітету в окремих державах. Це допомагає розкрити особливості реалізації нейтралітету на практиці та чинники, які можуть призвести до його зміни. Дослідження кейсів допомагає розкрити механізми адаптації нейтралітету в залежності від національного контексту, політичної культури та зовнішніх обставин. Це забезпечує розуміння того, як нейтралітет може бути ефективно використаний у різних умовах.

Висновки узагальнюють результати аналізу, визначають значення методологічного підходу для вивчення нейтралітету. Підбиваються підсумки щодо ролі нейтралітету у сучасних міжнародних відносинах та розгляду його трансформацій у XX–XXI століттях.

1.3. Джерельна база дослідження проблематики міжнародного нейтралітету

Джерельна база з проблеми міжнародного нейтралітету є важливою складовою для розуміння цього феномену в контексті міжнародних відносин. Вивчення наукової літератури дозволяє простежити, як формувалася і змінювалася концепція нейтралітету з часом, визначити основні напрями і школи, що досліджували це явище, а також окреслити актуальні проблеми та потенційні перспективи для подальших наукових розвідок. Такий підхід дає змогу розглянути нейтралітет як багатогранне явище, що зазнало значних змін протягом історії свого розвитку.

Важливим етапом у розвитку історіографії проблеми нейтралітету стало прийняття Гаазьких конвенцій 1907 року, які кодифікували права та обов'язки нейтральних держав. Це стимулювало появу численних наукових праць, присвячених аналізу правових аспектів нейтралітету. Серед дослідників цього періоду можна відзначити Л. Оппенгейма, чия фундаментальна праця "Міжнародне право" У 2000-х роках з'явилися дослідження, присвячені проблемі нейтралітету в контексті нових загроз міжнародній безпеці, таких як міжнародний тероризм та кібервійни [30, с.

289]. містила ґрунтовний аналіз інституту нейтралітету. Оппенгейм запропонував визначення нейтралітету як "стану неучасті у війні в поєднанні з неупередженим ставленням до воюючих сторін", що стало класичним у міжнародно-правовій доктрині.

Після Другої світової війни дослідження проблеми нейтралітету набуло нового імпульсу в контексті формування біполярної системи міжнародних відносин. Особливу увагу дослідників привернув феномен постійного нейтралітету, зокрема австрійська модель нейтралітету. У цей період сформувалося кілька основних напрямків у дослідженні проблеми нейтралітету. Перший напрямок зосереджувався на аналізі правових аспектів нейтралітету в контексті розвитку системи ООН та міжнародного права. Дослідники цього напрямку вивчали, як принципи нейтралітету співвідносяться з Статутом ООН та іншими ключовими документами міжнародного права. Особлива увага приділялася аналізу правового статусу постійно нейтральних держав та їх ролі в системі міжнародної безпеки. Можна назвати кілька авторів, які зробили значний внесок у цю галузь. Ганс Кельзен - один з фундаторів сучасної теорії міжнародного права, який приділяв значну увагу аналізу нейтралітету. Квінсі Райт - видатний американський юрист і політолог, який досліджував нейтралітет у контексті міжнародних відносин. Також, до сучасних дослідників належать: Антея Робертс - австралійська юристка, яка досліджує нейтралітет в контексті міжнародного права і міжнародних відносин. Та, Річард Фальк - американський юрист і політолог, який займається питаннями міжнародного права і міжнародних відносин, включаючи нейтралітет.

Другий напрямок був пов'язаний з вивченням політичних та стратегічних аспектів нейтралітету в умовах холодної війни. Дослідники аналізували, як нейтральні держави балансували між двома противоборчими блоками та яку роль вони відігравали у зниженні міжнародної напруженості. Оскільки це була досить популярна тема досліджень у середині та другій половині XX століття, то список науковців, які займалися цією проблематикою, досить великий. Ось декілька імен, які варто згадати: Карл Дойч - один з піонерів системного аналізу в політичних науках. Він присвятив багато своїх досліджень вивченню нейтралітету Швейцарії. Вольфганг Луман та його теорія соціальних систем давала цікаві інструменти для аналізу нейтралітету як соціальної системи. Ніл Фергюсон також досліджував роль нейтральних країн у міжнародних відносинах. Роберт Джервіс відноситься до одних із провідних американських політологів, який присвятив багато своїх робіт вивченню міжнародних відносин, включаючи роль нейтральних держав.

Третій напрямок досліджень фокусувався на економічних аспектах нейтралітету, зокрема на проблемі участі нейтральних держав у процесах європейської економічної інтеграції. Ця тематика набула особливої актуальності в контексті формування Європейського економічного співтовариства та подальшого розвитку європейської інтеграції. Шведський історик Ніл Карлсон, спеціалізувався на зовнішній політиці Швеції в період холодної війни. Макс Якобсон фінський політолог, який глибоко досліджував політику нейтралітету Фінляндії та її взаємовідносини з СРСР.

Розпад біполярної системи на початку 1990-х років стимулював нову хвилю досліджень проблеми нейтралітету. Центральним питанням стала трансформація концепції нейтралітету в умовах глобалізації та формування нового світового порядку. Дослідники аналізували, як змінюється роль нейтральних держав у постбіполярному світі та які нові форми нейтралітету виникають у відповідь на нові виклики міжнародної безпеки.

Важливим напрямком досліджень стало вивчення проблеми нейтралітету в контексті європейської інтеграції та розширення НАТО.

Особлива увага приділялася аналізу трансформації політики нейтралітету традиційно нейтральних європейських держав - Австрії, Швеції, Фінляндії - в умовах їх членства в Європейському Союзі. Дослідники аналізували, як ці країни адаптують свою політику нейтралітету до вимог спільної зовнішньої та безпекової політики ЄС.

У 2000-х роках з'явилися дослідження, присвячені проблемі нейтралітету в контексті нових загроз міжнародній безпеці, таких як міжнародний тероризм та кібервійни. Вчені аналізували, як традиційна концепція нейтралітету може бути адаптована до нових реалій міжнародних відносин. Особлива увага приділялася проблемі участі нейтральних держав у міжнародних антитерористичних операціях та їх ролі у протидії кіберзагрозам.

Важливим напрямком сучасних досліджень є вивчення ролі нейтральних держав у миротворчих операціях та гуманітарних місіях [19, с. 176]. Дослідники аналізують, як участь у таких операціях співвідноситься з принципами нейтралітету та які нові форми "активного нейтралітету" формуються в сучасному світі. Ця проблематика особливо актуальна в контексті зростання ролі ООН та регіональних організацій у врегулюванні міжнародних конфліктів.

У контексті російської агресії проти України особливої актуальності набули дослідження проблеми нейтралітету в умовах гібридних війн та інформаційного протиборства. Вчені аналізують виклики, які гібридні загрози створюють для традиційної концепції нейтралітету. Особлива увага приділяється проблемі захисту нейтрального статусу в умовах інформаційної війни та кібератак. До організацій, які займають цим питанням належать : Український інститут національної пам'яті , Інститут демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи НАН України .

Важливим аспектом сучасних досліджень є вивчення ролі нейтральних держав у вирішенні глобальних проблем, таких як зміна клімату, пандемії, міграційні кризи. ООН, ОБСЄ та інші міжнародні організації проводять

дослідження і конференції, присвячені ролі нейтральних держав у вирішенні глобальних проблем. Стокгольмський міжнародний інститут дослідження проблем миру, Інститут міжнародних досліджень у Парижі та інші, регулярно публікують дослідження, присвячені ролі нейтральних держав у міжнародних відносинах. У контексті трансформації системи міжнародних відносин та формування багатопольярного світу з'явилися дослідження, присвячені аналізу перспектив нейтралітету в нових геополітичних умовах. Вчені розглядають, яку роль можуть відігравати нейтральні держави в балансуванні між великими державами та регіональними центрами сили. Ця проблематика особливо актуальна в контексті зростання напруженості між великими державами та формування нових геополітичних альянсів.

Сучасна українська історіографія проблеми міжнародного нейтралітету заслуговує на окрему увагу. В умовах російської агресії та геополітичних змін у Європі, українські науковці приділяють значну увагу переосмисленню концепції нейтралітету та її relevance для національної безпеки України.

Вдовенко В.М. у своїй праці "Політика нейтралітету та позаблоковості в сучасних міжнародних відносинах" досліджує співвідношення понять нейтралітету та позаблоковості, аналізуючи їх політичні аспекти [4, с. 87]. Автор приходить до висновку, що в сучасних умовах чітке розмежування цих концепцій стає все більш проблематичним, що вимагає нових підходів до їх теоретичного осмислення.

Перепелиця Г.М. у своїй фундаментальній праці "Україна-Росія: війна в умовах співіснування" аналізує проблему нейтралітету в контексті російсько-українського конфлікту [34, с. 456]. Автор аргументує, що в умовах триваючої агресії концепція нейтралітету для України є не лише неефективною, але й потенційно небезпечною з точки зору національної безпеки.

Гук С. розрізняв розрізняв правові і політичні аспекти нейтралітету та досліджував цю концепцію у своїй праці « Нейтралітет : дійсно мертва концепція ?» .

Таким чином, сучасна українська історіографія проблеми міжнародного нейтралітету характеризується критичним переосмисленням цієї концепції в контексті національної безпеки України та геополітичних змін у Європі. Більшість дослідників сходяться на думці, що класична модель нейтралітету втрачає свою ефективність в умовах сучасних гібридних загроз та потребує суттєвої трансформації.

Висновки до розділу 1

Теоретичні основи нейтралітету в міжнародних відносинах, що охоплюють ключові аспекти, такі як його концептуальна база, правові положення, методологія вивчення та джерела інформації. Дослідження цих аспектів дало змогу глибше усвідомити, що нейтралітет є важливим елементом міжнародної політики та права, який впливає на формування політичної позиції держави та регулює її взаємодію з іншими учасниками міжнародних відносин як в умовах конфлікту, так і миру.

У першій частині роботи було детально розглянуто поняття нейтралітету як політико-правового статусу держави, яка не бере участі у війнах та не вступає до військових блоків. Було проаналізовано різницю між тимчасовим (евентуальним) та постійним нейтралітетом, а також розглянуто міжнародно-правові основи регулювання нейтралітету.

Методологія дослідження нейтралітету включає використання методів соціології, для аналізу громадської думки щодо нейтрального статусу в різних країнах. Аналіз громадської думки є ключовим для розуміння того, чи має політика нейтралітету достатню підтримку серед населення. Саме цей фактор визначає її ефективність та довготривалість. Це сприяє ширшому розумінню нейтралітету та його реалізації в різних національних і культурних контекстах.

Джерельна база дослідження проблематики міжнародного нейтралітету, включає як міжнародні правові акти, так і національні нормативно-правові документи нейтральних країн. Наприклад, Гаазькі

конвенції 1907 року визначають юридичні обов'язки і права нейтральних держав під час збройних конфліктів, що регулює міжнародний порядок і обмежує дії сторін конфлікту щодо нейтральних держав. Національні законодавства, як-от конституції Швейцарії та Австрії, визначають принципи нейтралітету на внутрішньодержавному рівні та встановлюють правові рамки для його дотримання. Аналіз цих джерел дав змогу виявити, як нейтралітет реалізується на практиці і які механізми існують для забезпечення його дотримання в сучасному світі.

Отже, концепція нейтралітету, незважаючи на свою довгу історію, є динамічною та постійно розвивається. Глибоке дослідження його теоретичних засад дозволяє зрозуміти, як нейтралітет адаптується до нових реалій міжнародних відносин і продовжує залишатися актуальним інструментом у забезпеченні миру та безпеки.

РОЗДІЛ 2. НЕЙТРАЛІТЕТ У МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИНАХ XX СТОЛІТТЯ

2.1. Еволюція нейтралітету під час Першої світової війни та в міжвоєнний період

Нейтралітет, як концепція міжнародних відносин та практика зовнішньої політики, зазнав суттєвих змін протягом Першої світової війни та у міжвоєнний період. На початку XX століття нейтралітет розглядався як ефективний спосіб для держав уникнути втягнення у військові конфлікти. Однак масштаби та характер Першої світової війни поставили під сумнів традиційне розуміння нейтралітету.

До початку країни мали утримуватися від надання військової допомоги воюючим Першої світової війни нейтралітет регулювався Гаазькими конвенціями 1907 року, які визначали права та обов'язки нейтральних держав. Згідно з цими документами, нейтральні сторонам та зберігати неупередженість у конфлікті. Проте глобальний характер війни 1914-1918 років значно ускладнив дотримання цих принципів на практиці.

Перша світова війна продемонструвала, що традиційна концепція нейтралітету виявилася недостатньо ефективною в умовах тотальної війни. Нейтральні держави зіткнулися з серйозними економічними та політичними викликами, оскільки воюючі сторони чинили на них тиск з метою отримання підтримки. Це призвело до переосмислення самої сутності нейтралітету та його ролі у міжнародних відносинах. Перша світова війна стала серйозним викликом для концепції нейтралітету, продемонструвавши обмеженість традиційних підходів до нейтрального статусу в умовах тотальної війни та необхідність переосмислення ролі нейтральних держав у системі міжнародних відносин.

У ході війни стало очевидним, що абсолютний нейтралітет практично неможливий в умовах глобального конфлікту. Нейтральні країни були змушені балансувати між збереженням своєї незалежності та задоволенням

вимог воюючих держав [24, с. 23-31]. Це призвело до появи концепції "озброєного нейтралітету", коли нейтральні держави посилювали свою обороноздатність для захисту суверенітету (*Додаток 1*).

Досвід Першої світової війни показав, що нейтралітет не гарантує безпеки в умовах глобального конфлікту. Деякі нейтральні країни, такі як Бельгія, були окуповані, незважаючи на свій нейтральний статус. Це змусило переглянути ефективність нейтралітету як інструменту забезпечення національної безпеки.

У міжвоєнний період концепція нейтралітету зазнала подальших трансформацій. Створення Ліги Націй у 1919 році мало на меті встановлення нової системи колективної безпеки, яка б замінила довоєнну систему балансу сил. Це поставило перед нейтральними державами дилему: як поєднати традиційний нейтралітет з участю в системі колективної безпеки. Міжвоєнний період характеризувався спробами відновити та зміцнити принципи нейтралітету в рамках нової системи колективної безпеки, втіленої в Лізі Націй, що, однак, не змогло запобігти новому глобальному конфлікту.

Стаття 16 Статуту Ліги Націй передбачала застосування економічних санкцій проти агресора усіма членами організації. Це створювало потенційний конфлікт з принципами нейтралітету, оскільки участь у санкціях могла розглядатися як порушення неупередженості. Деякі нейтральні країни, такі як Швейцарія, отримали спеціальний статус, який дозволяв їм не брати участь у економічних санкціях.

Міжвоєнний період характеризувався спробами створити більш гнучкі форми нейтралітету, які б відповідали новим реаліям міжнародних відносин. З'явилася концепція "диференційованого нейтралітету", яка передбачала різні ступені нейтралітету в залежності від конкретної ситуації. Це дозволяло державам адаптувати свою зовнішню політику до мінливих міжнародних умов.

Важливим аспектом еволюції нейтралітету в міжвоєнний період стало усвідомлення необхідності активної зовнішньої політики для захисту

національних інтересів. Нейтральні держави почали відігравати більш активну роль у міжнародних справах, беручи участь у дипломатичних ініціативах та міжнародних організаціях. Це призвело до появи концепції "активного нейтралітету".

Економічні аспекти нейтралітету також зазнали змін у міжвоєнний період. Глобалізація економіки та зростання міжнародної торгівлі ускладнили дотримання строгого економічного нейтралітету. Нейтральні держави були змушені шукати баланс між збереженням політичного нейтралітету та участю в міжнародних економічних відносинах.

Досвід Першої світової війни та міжвоєнного періоду призвів до переосмислення ролі нейтралітету у забезпеченні міжнародного миру та безпеки. З'явилася думка, що нейтралітет може бути ефективним інструментом запобігання конфліктам, якщо він поєднується з активною миротворчою діяльністю. Це заклало основи для розвитку концепції "позитивного нейтралітету" у другій половині XX століття.

Важливим аспектом еволюції нейтралітету стало усвідомлення його ролі у формуванні національної ідентичності. Для деяких країн, таких як Швейцарія, нейтралітет став невід'ємною частиною національної самосвідомості та зовнішньополітичної традиції. Це призвело до глибшого розуміння культурних та історичних аспектів нейтралітету.

Міжвоєнний період також характеризувався спробами створення регіональних систем безпеки, які б доповнювали глобальну систему Ліги Націй. Це поставило перед нейтральними державами нові виклики щодо їхньої участі в таких регіональних структурах без порушення принципів нейтралітету. Виникла необхідність розробки більш гнучких підходів до нейтралітету в контексті регіональної співпраці.

Еволюція нейтралітету в цей період також відобразила зміни в розумінні суверенітету та національних інтересів. Нейтралітет почав розглядатися не лише як засіб уникнення війни, але і як інструмент захисту національної незалежності та самобутності в умовах зростаючої

взаємозалежності держав. Це призвело до більш комплексного підходу до формування зовнішньої політики нейтральних країн.

Досвід Першої світової війни та міжвоєнного періоду також вплинув на сприйняття нейтралітету громадськістю. У багатьох країнах зросла підтримка нейтралітету як засобу уникнення втягнення у майбутні конфлікти. Це призвело до формування суспільного консенсусу щодо нейтралітету в деяких державах, що мало важливе значення для стабільності цього зовнішньополітичного курсу.

Еволюція нейтралітету в цей період також відобразила зміни в стратегічному мисленні. Нейтралітет почав розглядатися не лише як пасивна позиція, але і як активна стратегія, що вимагає постійної дипломатичної роботи та гнучкості у відповідь на зміни міжнародної ситуації. Це призвело до професіоналізації дипломатії нейтральних держав та розвитку специфічних навичок ведення міжнародних переговорів.

Важливим аспектом еволюції нейтралітету стало усвідомлення його ролі у міжнародному праві. Нейтралітет почав розглядатися не лише як політичний вибір окремих держав, але і як важливий елемент міжнародного правопорядку, що сприяє стабільності та передбачуваності міжнародних відносин. Це призвело до подальшого розвитку правових норм, що регулюють статус нейтральних держав.

Еволюція нейтралітету в міжвоєнний період також відобразила зміни в розумінні безпеки. З'явилося усвідомлення того, що безпека нейтральних держав тісно пов'язана з загальною стабільністю міжнародної системи. Це призвело до більш активної участі нейтральних країн у міжнародних зусиллях з підтримання миру та запобігання конфліктам.

Досвід Першої світової війни та міжвоєнного періоду також вплинув на військову політику нейтральних держав. Стало очевидним, що ефективний нейтралітет вимагає підтримання достатнього рівня обороноздатності для захисту суверенітету. Це призвело до розвитку концепції "озброєного нейтралітету" та модернізації збройних сил нейтральних країн.

Еволюція нейтралітету в цей період також відобразила зміни в економічній сфері. Нейтральні держави були змушені адаптуватися до нових економічних реалій, шукаючи баланс між політичним нейтралітетом та економічною інтеграцією. Це призвело до розвитку специфічних економічних стратегій, спрямованих на підтримку незалежності в умовах глобалізації.

Важливим аспектом еволюції нейтралітету стало усвідомлення його ролі у формуванні міжнародного іміджу держави. Нейтралітет почав розглядатися як важливий елемент "м'якої сили", що дозволяє країні відігравати особливу роль у міжнародних відносинах. Це призвело до розвитку публічної дипломатії нейтральних держав та їх активної участі в міжнародних гуманітарних ініціативах.

Таким чином, еволюція нейтралітету від Першої світової війни до міжвоєнного періоду характеризувалася значними змінами в розумінні цього концепту та його практичному застосуванні. Нейтралітет трансформувався від простого невтручання у конфлікти до складної зовнішньополітичної стратегії, що вимагала активної дипломатії, економічної гнучкості та військової готовності. Ці зміни заклали основу для подальшого розвитку концепції нейтралітету у другій половині XX століття та її адаптації до викликів сучасного глобалізованого світу.

2.2. Вплив Другої світової війни на теорію та практику нейтралітету

Нейтралітет в умовах Другої світової війни зазнав суттєвих трансформацій, які значно вплинули на розуміння цієї концепції в міжнародних відносинах. Друга світова війна, як глобальний конфлікт безпрецедентного масштабу, поставила перед нейтральними державами нові виклики та змусила переосмислити саму сутність нейтралітету. Друга світова війна поставила під сумнів ефективність традиційного нейтралітету, оскільки багато нейтральних держав зазнали окупації або були змушені

співпрацювати з воюючими сторонами, що призвело до переоцінки концепції нейтралітету в повоєнний період.

На початку війни багато країн оголосили про свій нейтралітет, сподіваючись уникнути втягнення у конфлікт. Однак глобальний характер війни та агресивна політика нацистської Німеччини швидко показали обмеженість традиційного розуміння нейтралітету. Нейтральні держави опинилися під значним економічним та політичним тиском з боку воюючих сторін.

Досвід таких країн, як Бельгія та Нідерланди, які були окуповані незважаючи на свій нейтральний статус, продемонстрував, що нейтралітет сам по собі не гарантує безпеки в умовах тотальної війни. Це призвело до переосмислення ролі нейтралітету в забезпеченні національної безпеки та суверенітету.

Швейцарія, яка традиційно вважалася еталоном нейтралітету, зіткнулася з серйозними викликами під час Другої світової війни. Країна була змушена балансувати між збереженням свого нейтрального статусу та необхідністю економічної співпраці з нацистською Німеччиною [16]. Це поставило питання про межі нейтралітету в умовах економічної взаємозалежності.

Швеція, інша традиційно нейтральна країна, також зіткнулася з складними дилемами. Країна була змушена йти на певні поступки Німеччині, дозволяючи транзит німецьких військ через свою територію, щоб уникнути окупації. Це показало, що в умовах тотальної війни нейтралітет часто вимагає складних компромісів та гнучкої дипломатії.

Досвід Другої світової війни продемонстрував, що нейтралітет не може бути абсолютним в умовах глобального конфлікту. Нейтральні держави були змушені адаптувати свою політику до мінливих обставин, балансуючи між збереженням нейтралітету та захистом національних інтересів [11, с. 134]. Це призвело до розвитку концепції "диференційованого нейтралітету".

Після закінчення Другої світової війни концепція нейтралітету зазнала подальших змін у контексті формування нового світового порядку. Створення Організації Об'єднаних Націй як глобальної системи колективної безпеки поставило перед нейтральними державами нові виклики щодо узгодження їхнього статусу з принципами ООН [65]. "Наслідки Другої світової війни та початок Холодної війни сформували нову реальність, в якій нейтралітет трансформувався в більш гнучку концепцію неприєднання, що дозволяла державам зберігати певну автономію в біполярному світі" [30, с. 156].

Холодна війна, яка розпочалася після Другої світової війни, створила нову геополітичну реальність, в якій нейтралітет набув нового значення. Деякі країни, такі як Австрія та Фінляндія, [58]. обрали нейтралітет як спосіб збереження незалежності в умовах біполярного протистояння. Це призвело до формування концепції "постійного нейтралітету" як особливої форми зовнішньої політики.

Нейтралітет у післявоєнний період став не лише військово-політичним, але й ідеологічним вибором. Нейтральні держави намагалися позиціонувати себе як "третю силу" між капіталістичним Заходом та комуністичним Сходом [41,с.6-16]. Це призвело до розвитку концепції "позитивного нейтралітету", яка передбачала активну участь у міжнародних справах.

Досвід Другої світової війни та її наслідків показав необхідність активної зовнішньої політики для ефективного забезпечення нейтралітету. Нейтральні держави почали відігравати більш активну роль у міжнародних організаціях та дипломатичних ініціативах [42]. Це призвело до формування специфічної "нейтральної дипломатії".

Важливим аспектом еволюції нейтралітету після Другої світової війни стало усвідомлення його ролі у запобіганні конфліктам та підтримці міжнародного миру. Нейтральні держави почали активно брати участь у миротворчих операціях ООН та міжнародному посередництві. Це призвело

до розвитку концепції "активного нейтралітету" як інструменту миротворчості.

Нейтралітет у післявоєнний період став важливим елементом національної ідентичності для деяких країн. Наприклад, для Швейцарії та Австрії нейтралітет став невід'ємною частиною їхньої зовнішньополітичної традиції та національної самосвідомості [17]. Це призвело до глибшого розуміння культурних та історичних аспектів нейтралітету.

Досвід Другої світової війни та її наслідків також вплинув на військову політику нейтральних держав. Стало очевидним, що ефективний нейтралітет вимагає підтримання достатнього рівня обороноздатності. Це призвело до розвитку концепції "озброєного нейтралітету" та модернізації збройних сил нейтральних країн.

Еволюція нейтралітету після Другої світової війни також відобразила зміни в розумінні національної безпеки. Нейтралітет почав розглядатися не лише як засіб уникнення війни, але і як інструмент забезпечення стабільності та передбачуваності у міжнародних відносинах. Це призвело до більш комплексного підходу до формування політики безпеки нейтральних країн.

Важливим аспектом еволюції нейтралітету стало усвідомлення його ролі у формуванні міжнародного іміджу держави. Нейтралітет почав розглядатися як важливий елемент "м'якої сили", що дозволяє країні відігравати особливу роль у міжнародних відносинах [44, с. 301]. Це призвело до розвитку публічної дипломатії нейтральних держав та їх активної участі в міжнародних гуманітарних ініціативах.

Досвід Другої світової війни та її наслідків також вплинув на сприйняття нейтралітету громадськістю. У багатьох країнах зросла підтримка нейтралітету як засобу уникнення втягнення у майбутні конфлікти [4, с.87]. Це призвело до формування суспільного консенсусу щодо нейтралітету в деяких державах, що мало важливе значення для стабільності цього зовнішньополітичного курсу.

Еволюція нейтралітету в цей період також відобразила зміни в стратегічному мисленні. Нейтралітет почав розглядатися не лише як пасивна позиція, але і як активна стратегія, що вимагає постійної дипломатичної роботи та гнучкості у відповідь на зміни міжнародної ситуації [63, с. 256]. Це призвело до професіоналізації дипломатії нейтральних держав та розвитку специфічних навичок ведення міжнародних переговорів.

Важливим аспектом еволюції нейтралітету стало усвідомлення його ролі у міжнародному праві. Нейтралітет почав розглядатися не лише як політичний вибір окремих держав, але і як важливий елемент міжнародного правопорядку, що сприяє стабільності та передбачуваності міжнародних відносин. Це призвело до подальшого розвитку правових норм, що регулюють статус нейтральних держав.

Досвід Другої світової війни та її наслідків також вплинув на розуміння ролі нейтралітету в регіональних системах безпеки. Нейтральні держави почали відігравати важливу роль у формуванні регіональних балансів сил та запобіганні конфліктам на регіональному рівні. Це призвело до розвитку концепції "регіонального нейтралітету" як інструменту підтримки стабільності.

Таким чином, нейтралітет в умовах Другої світової війни та її наслідків зазнав суттєвих трансформацій, які значно вплинули на розуміння цієї концепції в міжнародних відносинах. Від простого невтручання у військові конфлікти нейтралітет еволюціонував до складної зовнішньополітичної стратегії, що включає активну дипломатію, економічну гнучкість, військову готовність та участь у міжнародних миротворчих зусиллях. Ці зміни заклали основу для подальшого розвитку концепції нейтралітету в умовах глобалізації та нових викликів міжнародної безпеки XXI століття.

2.3. Трансформація концепції нейтралітету в добу «холодної війни» та біполярного світу

Трансформація концепції нейтралітету в контексті холодної війни та біполярного світу стала одним з ключових аспектів еволюції міжнародних відносин у другій половині XX століття. Холодна війна, як глобальне геополітичне протистояння між США та СРСР, створила нову реальність, в якій традиційне розуміння нейтралітету зазнало суттєвих змін.

У роки "холодної війни" політика нейтралітету набула особливої популярності серед країн, які прагнули дистанціюватися від протистояння між НАТО та Організацією Варшавського договору. Низка держав, не проголошуючи офіційно нейтральний статус, дотримувалися політики неприєднання до військових блоків. У біполярному світі нейтралітет набув нового стратегічного значення. Для багатьох країн він став способом збереження незалежності та уникнення втягнення у конфронтацію між супердержавами. Це призвело до формування концепції "постійного нейтралітету", яку обрали такі країни як Австрія, Фінляндія та Швеція.

Австрійський нейтралітет, закріплений у Державному договорі 1955 року, став класичним прикладом адаптації концепції нейтралітету до реалій холодної війни. Австрія зобов'язалася не вступати у військові союзи та не допускати створення іноземних військових баз на своїй території, зберігаючи при цьому право на самооборону.

Фінська модель нейтралітету, відома як "лінія Паасікві-Кекконена", передбачала збереження добросусідських відносин з СРСР при одночасному розвитку економічних зв'язків із Заходом [36]. Ця політика дозволила Фінляндії зберегти незалежність та уникнути радянізації, демонструючи гнучкість нейтралітету в умовах біполярного протистояння.

Швеція, яка дотримувалася політики нейтралітету ще з XIX століття, адаптувала свою зовнішню політику до реалій холодної війни, розвиваючи концепцію "активного нейтралітету" [37]. Це включало активну участь у

міжнародних організаціях, зокрема ООН, та посередництво у міжнародних конфліктах.

Нейтралітет у період холодної війни набув не лише військово-політичного, але й ідеологічного виміру. Нейтральні держави намагалися позиціонувати себе як "третю силу" або "міст" між капіталістичним Заходом та комуністичним Сходом [42]. Це призвело до розвитку концепції "позитивного нейтралітету", яка передбачала активну участь у міжнародних справах та пропагування ідей миру та співробітництва.

Важливим аспектом трансформації нейтралітету в умовах холодної війни стало усвідомлення його ролі у запобіганні глобальному конфлікту. Нейтральні держави почали відігравати важливу роль у міжнародному посередництві та врегулюванні конфліктів. Це призвело до розвитку специфічної "нейтральної дипломатії", орієнтованої на деескалацію напруженості та пошук компромісів.

Важливим аспектом еволюції нейтралітету в цей період стало усвідомлення його ролі у формуванні національної ідентичності. Для багатьох країн, таких як Швейцарія та Австрія, нейтралітет став невід'ємною частиною національної самосвідомості та зовнішньополітичної традиції. Це призвело до глибшого розуміння культурних та історичних аспектів нейтралітету.

Холодна війна також вплинула на військову політику нейтральних держав. Концепція "озброєного нейтралітету" набула нового значення в умовах потенційної загрози ядерного конфлікту. Нейтральні країни інвестували значні ресурси в розвиток оборонних можливостей, щоб забезпечити свою здатність захищати нейтральний статус. "Холодна війна створила унікальні умови для реінтерпретації нейтралітету, коли деякі держави обрали політику активного нейтралітету, намагаючись відігравати роль посередників між протиборчими блоками та сприяти міжнародному діалогу".

Трансформація нейтралітету в умовах холодної війни також відобразила зміни в розумінні національної безпеки. Нейтралітет почав розглядатися не лише як засіб уникнення втягнення у конфлікт, але і як інструмент активного формування безпечного міжнародного середовища [49]. Це призвело до більш комплексного підходу до формування політики безпеки нейтральних країн.

Важливим аспектом еволюції нейтралітету стало усвідомлення його ролі у формуванні міжнародного іміджу держави. Нейтралітет почав розглядатися як важливий елемент "м'якої сили", що дозволяє країні відігравати особливу роль у міжнародних відносинах [29]. Це призвело до розвитку публічної дипломатії нейтральних держав та їх активної участі в міжнародних гуманітарних ініціативах.

Холодна війна також вплинула на сприйняття нейтралітету громадськістю. У багатьох країнах зросла підтримка нейтралітету як засобу уникнення втягнення у потенційний ядерний конфлікт. Це призвело до формування суспільного консенсусу щодо нейтралітету в деяких державах, що мало важливе значення для стабільності цього зовнішньополітичного курсу.

Трансформація нейтралітету в контексті холодної війни також відобразила зміни в стратегічному мисленні. Нейтралітет почав розглядатися не лише як пасивна позиція, але і як активна стратегія, що вимагає постійної дипломатичної роботи та гнучкості у відповідь на зміни міжнародної ситуації [24]. Це призвело до професіоналізації дипломатії нейтральних держав та розвитку специфічних навичок ведення міжнародних переговорів в умовах біполярного протистояння.

Важливим аспектом еволюції нейтралітету стало усвідомлення його ролі у міжнародному праві в умовах холодної війни. Нейтралітет почав розглядатися не лише як політичний вибір окремих держав, але і як важливий елемент міжнародного правопорядку, що сприяє стабільності та передбачуваності міжнародних відносин в умовах глобального протистояння

[31]. Це призвело до подальшого розвитку правових норм, що регулюють статус нейтральних держав у біполярному світі.

Трансформація нейтралітету в контексті холодної війни також відобразила зміни в розумінні ролі нейтральних держав у глобальних процесах. Нейтральні країни почали відігравати важливу роль у просуванні ідей роззброєння, контролю над озброєннями та мирного вирішення конфліктів [26]. Це призвело до формування специфічного "нейтрального" підходу до глобальних проблем безпеки.

Холодна війна також вплинула на розуміння ролі нейтралітету в регіональних системах безпеки. Нейтральні держави почали відігравати важливу роль у формуванні регіональних балансів сил та запобіганні ескалації напруженості на регіональному рівні. Це призвело до розвитку концепції "регіонального нейтралітету" як інструменту підтримки стабільності в умовах глобального протистояння.

Трансформація нейтралітету в умовах холодної війни також відобразила зміни в інформаційній сфері. Нейтральні держави часто ставали майданчиками для міжнародного обміну інформацією та культурної взаємодії між Сходом і Заходом. Це призвело до розвитку специфічної ролі нейтральних країн у глобальному інформаційному просторі.

Важливим аспектом еволюції нейтралітету в цей період стало усвідомлення його ролі у науково-технічній сфері. Нейтральні держави часто ставали центрами міжнародного наукового співробітництва, що дозволяло підтримувати контакти між вченими з різних блоків. Це призвело до розвитку специфічної "наукової дипломатії" нейтральних країн.

Холодна війна також вплинула на розуміння економічних аспектів нейтралітету. Нейтральні держави були змушені розвивати високотехнологічні та наукомісткі галузі економіки, щоб зменшити залежність від імпорту стратегічних товарів. Це призвело до формування специфічних моделей економічного розвитку, орієнтованих на інновації та високу додану вартість.

Таким чином, трансформація концепції нейтралітету в контексті холодної війни та біполярного світу призвела до суттєвих змін у розумінні та практичному застосуванні цього зовнішньополітичного курсу. Нейтралітет еволюціонував від простого невтручання у військові конфлікти до складної стратегії, що включала активну дипломатію, економічну гнучкість, військову готовність та участь у глобальних процесах підтримання миру та безпеки. Ці зміни не лише дозволили нейтральним державам адаптуватися до реалій біполярного світу, але й заклали основу для подальшого розвитку концепції нейтралітету в умовах постбіполярної системи міжнародних відносин.

Висновки до розділу 2

Нейтралітет у міжнародних відносинах XX століття зазнав значних змін та трансформацій. На початку століття, під час Першої світової війни, концепція нейтралітету була відносно чіткою - нейтральні держави намагалися уникнути прямого залучення у військовий конфлікт, зберігаючи економічні зв'язки з воюючими сторонами. Однак вже тоді стало очевидним, що в умовах тотальної війни дотримуватися повного нейтралітету стає все складніше. У міжвоєнний період ідея колективної безпеки, втілена в Лізі Націй, певною мірою підважила традиційне розуміння нейтралітету, оскільки передбачала колективні дії проти агресора.

Друга світова війна кардинально змінила ситуацію для нейтральних держав. Багато країн, які намагалися зберегти нейтралітет, все одно були втягнуті у конфлікт або окуповані. Ті ж, кому вдалося зберегти нейтральний статус, як-от Швейцарія чи Швеція, були змушені балансувати між воюючими сторонами, часто йдучи на компроміси. Післявоєнний період приніс нові виклики - формування системи ООН та концепції колективної безпеки знову поставило питання про місце нейтралітету в новому світовому порядку.

Холодна війна та біполярний світ внесли подальші корективи у розуміння нейтралітету. З'явилося поняття "позитивного нейтралітету", яке

передбачало активну зовнішню політику та участь у міжнародних справах, але без приєднання до військових блоків. Деякі країни, як Австрія чи Фінляндія, обрали шлях постійного нейтралітету як спосіб збереження незалежності в умовах протистояння наддержав. Водночас, рух неприєднання став своєрідною формою колективного нейтралітету для багатьох країн, що розвиваються.

Таким чином, концепція нейтралітету протягом XX століття еволюціонувала від простого невтручання у військові конфлікти до більш складної та нюансованої політики. Нейтралітет став інструментом не лише уникнення війни, але й збереження суверенітету, проведення незалежної зовнішньої політики та навіть впливу на міжнародні відносини. Проте виклики глобалізації, регіональної інтеграції та нових форм міжнародних конфліктів наприкінці століття поставили нові питання щодо ролі та можливостей нейтралітету в сучасному світі.

РОЗДІЛ 3. РОЗВИТОК КОНЦЕПЦІЙ ТА ПОЛІТИЧНОЇ ПРАКТИКИ НЕЙТРАЛІТЕТУ В ПОСТБІПОЛЯРНУ ДОБУ (1991-2014 РР.)

3.1. Трансформація концепцій нейтралітету після розпаду біполярної системи міжнародних відносин

Розпад біполярної системи міжнародних відносин наприкінці ХХ століття призвів до кардинальних змін у світовому порядку та переосмислення багатьох усталених концепцій, включаючи нейтралітет. Традиційно нейтралітет розглядався як особливий статус держави, що передбачав неучасть у війнах та військових союзах, а також дотримання неупередженої позиції щодо воюючих сторін. Однак в умовах глобалізації та посилення взаємозалежності країн класичне розуміння нейтралітету зазнало суттєвої трансформації [60,с. 16-19].

У постбіполярну епоху концепція нейтралітету набула нових вимірів та інтерпретацій. Зникнення чіткого поділу світу на два протиборчі табори призвело до розмивання самого поняття нейтралітету. Якщо раніше нейтральні держави позиціонували себе як "третя сила" між капіталістичним та соціалістичним блоками, то після 1991 року така роль втратила актуальність. Натомість постала необхідність пошуку нових форм нейтральної політики в умовах однополярного світу та посилення глобальних загроз (*Додаток 2*).

Одним з ключових аспектів трансформації концепції нейтралітету стало переосмислення його ролі в забезпеченні національної та міжнародної безпеки. Якщо в біполярну епоху нейтралітет розглядався як гарантія невягнення у потенційний глобальний конфлікт між наддержавами, то в постбіполярний період на перший план вийшли нові виклики - міжнародний тероризм, кібер-загрози, кліматичні зміни тощо. Це змусило нейтральні держави шукати нові підходи до забезпечення власної безпеки, в тому числі через поглиблення міжнародного співробітництва [57].

Важливою тенденцією стала "європеїзація" нейтралітету в контексті розширення та поглиблення європейської інтеграції. Традиційно нейтральні європейські країни, такі як Швеція, Фінляндія, Австрія, зіткнулися з дилемою узгодження свого особливого статусу з членством в Європейському Союзі та участю у формуванні спільної зовнішньої та безпекової політики ЄС. Це призвело до появи концепції "пост-нейтралітету" або "нейтралітету членства в ЄС", що передбачає збереження базових принципів неприєднання до військових альянсів при активній участі в європейських структурах безпеки.

Трансформація концепції нейтралітету також проявилася у зміні підходів до миротворчої діяльності. Якщо раніше нейтральні держави обмежувалися переважно наданням "добрих послуг" для врегулювання конфліктів, то в постбіполярну епоху вони почали більш активно залучатися до міжнародних миротворчих операцій під егідою ООН та інших організацій. Це дозволило нейтральним країнам зберегти свою міжнародну суб'єктність та підтвердити актуальність нейтрального статусу в нових геополітичних умовах.

Суттєвих змін зазнало і економічне трактування нейтралітету. В умовах глобалізації та лібералізації світової торгівлі класична концепція економічного нейтралітету, що передбачала рівновіддаленість від економічних блоків, втратила практичний сенс. Натомість на перший план вийшли питання конкурентоспроможності національних економік та їх інтеграції у глобальні виробничі ланцюжки. Це змусило нейтральні держави шукати нові форми економічної взаємодії зі світом при збереженні політичного нейтралітету.

Важливим аспектом трансформації концепції нейтралітету стало переосмислення його ролі у сфері інформаційної безпеки та протидії гібридним загрозам. В умовах розвитку інформаційних технологій та посилення інформаційного протиборства на міжнародній арені нейтральні держави зіткнулися з необхідністю захисту свого інформаційного простору та протидії дезінформації. Це призвело до появи концепції "інформаційного

нейтралітету", що передбачає збалансовану інформаційну політику та розвиток механізмів перевірки інформації.

Трансформація концепції нейтралітету також проявилася у зміні підходів до участі у міжнародних організаціях та форумах. Якщо раніше нейтральні держави намагалися дистанціюватися від блокових структур, то в постбіполярну епоху вони почали більш активно долучатися до роботи глобальних та регіональних організацій, вбачаючи в цьому можливість просування своїх національних інтересів та цінностей. Це призвело до формування концепції "активного нейтралітету", що передбачає проактивну зовнішню політику при збереженні базових принципів неприєднання [21].

Важливою тенденцією стало переосмислення ролі нейтралітету у вирішенні глобальних проблем людства. Нейтральні держави почали позиціонувати себе як "мости" між різними групами країн та цивілізацій, пропонуючи свої майданчики для діалогу з питань клімату, сталого розвитку, прав людини тощо. Це дозволило їм зберегти свою міжнародну суб'єктність та підтвердити актуальність нейтрального статусу в нових геополітичних умовах.

Трансформація концепції нейтралітету також проявилася у зміні підходів до військово-технічного співробітництва. Якщо раніше нейтральні держави намагалися мінімізувати такі контакти, то в постбіполярну епоху вони почали більш активно розвивати військово-промислові комплекси та експортувати озброєння, обґрунтовуючи це необхідністю підтримання обороноздатності та економічними інтересами. Це призвело до появи дискусій щодо сумісності такої політики з принципами нейтралітету.

Важливим аспектом трансформації концепції нейтралітету стало переосмислення його ролі у контексті регіональних інтеграційних процесів. Нейтральні держави почали шукати баланс між збереженням свого особливого статусу та участю в регіональних економічних та політичних об'єднаннях. Це призвело до формування концепції "інтеграційного

нейтралітету", що передбачає активну участь у регіональних процесах при збереженні базових принципів неприєднання до військових альянсів.

Трансформація концепції нейтралітету також проявилася у зміні підходів до участі у міжнародних санкційних режимах. Якщо раніше нейтральні держави намагалися дистанціюватися від таких заходів, то в постбіполярну епоху вони почали більш активно долучатися до економічних санкцій проти порушників міжнародного права, обґрунтовуючи це необхідністю підтримання глобального правопорядку. Це призвело до дискусій щодо сумісності такої політики з принципами нейтралітету та неупередженості.

Трансформація концепції нейтралітету також проявилася у зміні підходів до участі у міжнародних гуманітарних операціях. Нейтральні держави почали більш активно долучатися до надання гуманітарної допомоги в зонах конфліктів та стихійних лих, вбачаючи в цьому можливість реалізації своєї "м'якої сили" та утвердження позитивного міжнародного іміджу [16].

Важливим аспектом трансформації концепції нейтралітету стало переосмислення його ролі у контексті глобальної боротьби з тероризмом. Нейтральні держави зіткнулися з необхідністю посилення заходів безпеки та розвитку міжнародного співробітництва у цій сфері, що призвело до дискусій щодо сумісності таких дій з принципами нейтралітету.

Трансформація концепції нейтралітету також проявилася у зміні підходів до участі у міжнародних екологічних ініціативах. Нейтральні держави почали позиціонувати себе як лідери у сфері захисту довкілля та боротьби зі зміною клімату, вбачаючи в цьому можливість підвищення свого міжнародного авторитету та впливу.

Важливою тенденцією стало переосмислення ролі нейтралітету у контексті розвитку цифрових технологій та штучного інтелекту. Нейтральні держави почали шукати баланс між розвитком власного технологічного потенціалу та участю у міжнародних ініціативах з регулювання цифрової

сфери, що призвело до появи концепції "цифрового нейтралітету" [23,с.63-67].

Трансформація концепції нейтралітету також проявилася у зміні підходів до участі у міжнародних фінансових інституціях. Нейтральні держави почали більш активно долучатися до роботи таких організацій, вбачаючи в цьому можливість впливу на глобальну економічну політику при збереженні свого особливого статусу.

Важливим аспектом трансформації концепції нейтралітету стало переосмислення його ролі у контексті міграційних процесів. Нейтральні держави зіткнулися з необхідністю пошуку балансу між гуманітарними зобов'язаннями та забезпеченням національної безпеки в умовах посилення міграційних потоків.

Трансформація концепції нейтралітету також проявилася у зміні підходів до участі у міжнародних освітніх програмах та культурних обмінах. Нейтральні держави почали більш активно розвивати "освітню дипломатію" та популяризувати свою культуру за кордоном, вбачаючи в цьому можливість посилення свого "м'якого впливу" на міжнародній арені [35, с. 145].

Важливою тенденцією стало переосмислення ролі нейтралітету у контексті розвитку космічних технологій. Нейтральні держави почали шукати баланс між розвитком власних космічних програм та участю у міжнародних проектах дослідження космосу, що призвело до появи концепції "космічного нейтралітету" [8, с. 234].

Трансформація концепції нейтралітету також проявилася у зміні підходів до участі у міжнародних спортивних змаганнях. Нейтральні держави почали більш активно використовувати "спортивну дипломатію" для просування своїх національних інтересів та цінностей на міжнародній арені [53].

Важливим аспектом трансформації концепції нейтралітету стало переосмислення його ролі у контексті глобальної охорони здоров'я. Пандемія

COVID-19 продемонструвала необхідність посилення міжнародного співробітництва у цій сфері, що змусило нейтральні держави шукати нові форми взаємодії при збереженні свого особливого статусу.

Трансформація концепції нейтралітету також проявилася у зміні підходів до участі у міжнародних ініціативах з роззброєння та нерозповсюдження зброї масового знищення. Нейтральні держави почали більш активно долучатися до таких процесів, вбачаючи в цьому можливість посилення глобальної безпеки та стабільності [49,с.124-128].

Важливою тенденцією стало переосмислення ролі нейтралітету у контексті розвитку альтернативної енергетики та енергетичної безпеки. Нейтральні держави почали активніше інвестувати у відновлювані джерела енергії та розвивати міжнародне співробітництво у цій сфері, прагнучи зменшити свою залежність від традиційних постачальників енергоресурсів та посилити свою енергетичну безпеку.

Трансформація концепції нейтралітету також проявилася у зміні підходів до участі у міжнародних ініціативах з захисту прав людини. Нейтральні держави почали більш активно виступати на міжнародних форумах з питань прав людини, вбачаючи в цьому можливість утвердження своїх цінностей та посилення морального авторитету на світовій арені.

Важливим аспектом трансформації концепції нейтралітету стало переосмислення його ролі у контексті розвитку штучного інтелекту та робототехніки. Нейтральні держави почали шукати баланс між розвитком власних технологічних можливостей та участю у міжнародних дискусіях щодо етичних та правових аспектів використання ШІ, що призвело до появи концепції "технологічного нейтралітету".

Трансформація концепції нейтралітету також проявилася у зміні підходів до участі у міжнародних ініціативах з боротьби з організованою злочинністю та корупцією. Нейтральні держави почали більш активно долучатися до таких процесів, усвідомлюючи транснаціональний характер цих загроз та необхідність міжнародної співпраці для їх подолання.

Трансформація концепції нейтралітету також проявилася у зміні підходів до участі у міжнародних ініціативах з захисту культурної спадщини. Нейтральні держави почали більш активно долучатися до збереження та популяризації світової культурної спадщини, вбачаючи в цьому можливість посилення свого "м'якого впливу" та міжнародного авторитету.

Важливим аспектом трансформації концепції нейтралітету стало переосмислення його ролі у контексті розвитку глобальних комунікаційних мереж. Нейтральні держави зіткнулися з необхідністю пошуку балансу між забезпеченням національної інформаційної безпеки та участю у глобальному інформаційному обміні, що призвело до появи концепції "інформаційного нейтралітету".

Концепція нейтралітету еволюціонувала, і нейтральні держави стали активніше брати участь у міжнародних ініціативах, пов'язаних з подоланням бідності та сталого розвитку. Це дозволяє їм не лише реалізувати гуманітарні цілі, а й підвищити свій міжнародний авторитет.

Нейтральні держави почали більш активно долучатися до міжнародних ініціатив з подолання голоду та розвитку сталого сільського господарства, усвідомлюючи важливість цих питань для глобальної стабільності. Держави почали більш активно виступати за посилення міжнародних механізмів захисту прав дітей, вбачаючи в цьому можливість утвердження своїх гуманітарних цінностей на світовій арені.

Підсумовуючи, можна констатувати, що трансформація концепції нейтралітету в постбіполярну епоху характеризується пошуком нових форм міжнародної взаємодії при збереженні базових принципів неприєднання та неупередженості. Нейтральні держави прагнуть адаптувати свій особливий статус до нових геополітичних реалій, активно долучаючись до вирішення глобальних проблем людства та посилюючи свою роль у міжнародних процесах. Це призводить до формування більш гнучких та багатовимірних концепцій нейтралітету, що відповідають викликам XXI століття.

3.2. Нові загрози міжнародній безпеці як виклики традиційному нейтралітету

Нові виклики та загрози міжнародній безпеці стали одним з ключових аспектів трансформації концепції нейтралітету. Традиційне розуміння нейтралітету як неучасті у військових конфліктах та альянсах виявилось недостатнім для протидії новим типам загроз, що виникли після завершення "холодної війни". Глобалізація, розвиток інформаційних технологій та поява нових форм міжнародного протиборства змусили нейтральні держави переосмислити свої підходи до забезпечення національної та міжнародної безпеки [26].

Одним з ключових викликів для нейтралітету стала проблема міжнародного тероризму. Терористичні атаки 11 вересня 2001 року в США продемонстрували, що жодна країна, незалежно від її політичного статусу, не може залишатися осторонь глобальної боротьби з цією загрозою. Нейтральні держави зіткнулися з необхідністю посилення заходів безпеки та розвитку міжнародного співробітництва у сфері протидії тероризму, що в деяких випадках входило в протиріччя з традиційними трактуваннями нейтрального статусу.

Іншим важливим викликом стала проблема кібербезпеки. Розвиток інформаційних технологій призвів до появи нових форм загроз, таких як кібератаки, інформаційні війни та цифрове шпигунство. Держави, які традиційно прагнули дистанціюватися від міжнародних конфліктів, виявилися вразливими до цих загроз, що не мають чітких географічних меж. Це змусило їх шукати нові підходи до забезпечення інформаційної безпеки та участі у міжнародних ініціативах з кіберзахисту.

Глобальні екологічні проблеми, зокрема зміна клімату, також стали серйозним викликом для країн, що дотримуються нейтралітету

Проблема розповсюдження зброї масового знищення стала ще одним серйозним викликом для нейтралітету. Нейтральні держави зіткнулися з дилемою: як зберегти свій особливий статус і одночасно долучитися до

міжнародних зусиль з нерозповсюдження ядерної, хімічної та біологічної зброї. Це призвело до більш активної участі нейтральних країн у міжнародних режимах контролю над озброєннями та ініціативах з роззброєння [25,с.148-155].

Міграційна криза, що загострилася в 2010-х рр. після подій «Арабської весни», також стала серйозним викликом для нейтральних держав, особливо в Європі. Нейтральні країни зіткнулися з необхідністю балансувати між гуманітарними зобов'язаннями та забезпеченням національної безпеки в умовах масового припливу біженців та мігрантів. Це призвело до переосмислення ролі нейтралітету у контексті міграційної політики та участі у загальноєвропейських ініціативах з вирішення міграційної кризи.

Розвиток регіональних інтеграційних процесів, зокрема в Європі, став ще одним викликом для нейтралітету. Нейтральні європейські країни, такі як Швеція, Фінляндія та Австрія, зіткнулися з необхідністю узгодження свого особливого статусу з членством в Європейському Союзі та участю у формуванні спільної зовнішньої та безпекової політики ЄС. Це призвело до появи концепції "диференційованого нейтралітету" та пошуку нових форм участі у європейських структурах безпеки [26].

Проблема міжнародного організованої злочинності та наркоторгівлі також стала серйозним викликом для нейтралітету. Нейтральні держави усвідомили, що ці транснаціональні загрози вимагають активної міжнародної співпраці та участі у глобальних ініціативах з протидії злочинності. Це призвело до переосмислення ролі нейтралітету у контексті міжнародного правоохоронного співробітництва.

Енергетичної безпека стала ще одним важливим викликом для нейтральних держав. В умовах глобальної конкуренції за енергоресурси та геополітичної напруженості навколо енергетичних питань, нейтральні країни зіткнулися з необхідністю пошуку балансу між забезпеченням власної енергетичної безпеки та збереженням нейтрального статусу. Це призвело до

більш активної участі нейтральних держав у міжнародних енергетичних проектах та ініціативах з розвитку альтернативної енергетики.

Транснаціональні корпорації, неурядові організації та навіть терористичні групи, стали ще одним викликом для традиційного розуміння нейтралітету. Нейтральні держави зіткнулися з необхідністю адаптації своєї політики до нової реальності, де державо-центричний підхід до міжнародних відносин вже не є достатнім для забезпечення безпеки та просування національних інтересів.

Проблема глобальної продовольчої безпеки в умовах зміни клімату та зростання населення планети стала ще одним важливим викликом для нейтральних держав. Нейтральні країни усвідомили необхідність більш активної участі у міжнародних ініціативах з забезпечення сталого розвитку сільського господарства та подолання голоду, що вимагало переосмислення ролі нейтралітету у контексті глобальної продовольчої політики.

Геополітична напруженість, поява нових центрів сили на міжнародній арені стали серйозним викликом для нейтральних держав. В умовах посилення конкуренції між великими державами та формування нового світового порядку, нейтральні країни зіткнулися з необхідністю переосмислення своєї ролі у міжнародній системі та пошуку нових форм забезпечення власної безпеки та незалежності.

Зростання ролі приватних військових компаній та найманців у сучасних конфліктах стали ще один із викликів для концепції нейтралітету. Нейтральні держави зіткнулися з необхідністю визначення своєї позиції щодо діяльності таких структур та участі у міжнародних зусиллях з їх регулювання, що вимагало адаптації традиційних уявлень про нейтралітет до нових реалій ведення війни [42].

Постала також проблема забезпечення безпеки морських шляхів. Участь у міжнародних антипіратських операціях та захист свободи судноплавства вимагали від нейтральних країн пошуку нових форм

міжнародного співробітництва у сфері морської безпеки при збереженні свого особливого статусу.

Попри нові загрози міжнародній безпеці, які впливали на політику нейтральних держав, залишилися і традиційні. Так важливим викликом для Європи стала російсько-грузинська війна 2008 року, яка продемонструвала готовність Росії до застосування військової сили проти сусідніх держав. Ця подія змусила нейтральні країни Європи переглянути свої оборонні стратегії та політику безпеки.

Підсумовуючи, можна констатувати, що виклики нейтралітету в умовах нових загроз безпеці є комплексними та багатовимірними. Вони охоплюють широкий спектр проблем - від традиційних військових загроз до нових типів викликів у сферах кібербезпеки, екології, охорони здоров'я та економіки. Нейтральні держави змушені постійно адаптувати свою політику та переосмислювати концепцію нейтралітету, щоб ефективно реагувати на ці виклики при збереженні своїх базових принципів та цінностей.

У відповідь на ці виклики формуються нові, більш гнучкі концепції нейтралітету, які передбачають активну участь у міжнародному співробітництві з протидії глобальним загрозам при збереженні неприєднання до військових блоків. Це призводить до трансформації самого розуміння нейтралітету - від пасивної неучасті у конфліктах до активної ролі у забезпеченні міжнародної безпеки та стабільності.

Таким чином, виклики нейтралітету в умовах нових загроз безпеці стимулюють еволюцію цієї концепції, роблячи її більш адаптивною до реалій XXI століття. Нейтральні держави демонструють здатність знаходити баланс між збереженням своїх традиційних цінностей та необхідністю активної участі у вирішенні глобальних проблем сучасності, що свідчить про життєздатність та актуальність концепції нейтралітету в постбіполярну епоху.

3.3. Еволюція концепції та політичної практики українського нейтралітету (1991-2014 рр.)

Еволюція концепції українського нейтралітету в період з 1991 по 2014 рік є складним і неоднозначним процесом, який відображає пошук Україною свого місця в системі міжнародних відносин після здобуття незалежності. Ця концепція зазнавала значних трансформацій під впливом як внутрішньополітичних факторів, так і змін у глобальному геополітичному ландшафті [38, с. 145].

Нейтралітет, у класичному розумінні, означає політику держави, спрямовану на неучасть у військових конфліктах і військово-політичних союзах. Для України ця концепція спочатку розглядалася як спосіб забезпечення національної безпеки та суверенітету в умовах складної геополітичної ситуації після розпаду Радянського Союзу.

З моменту проголошення незалежності в 1991 році, ідея нейтралітету була однією з ключових у зовнішньополітичному дискурсі України. Це було зафіксовано в Декларації про державний суверенітет України від 16 липня 1990 року, яка проголошувала намір України стати в майбутньому постійно нейтральною державою, що не бере участі у військових блоках. Ця позиція відображала прагнення молодой держави дистанціюватися від геополітичного протистояння та зосередитися на внутрішньому розвитку.

Однак вже в перші роки незалежності стало очевидним, що реалізація концепції нейтралітету в її класичному розумінні є проблематичною для України. Складна геополітична ситуація, економічні труднощі та питання гарантування національної безпеки змусили українське керівництво шукати більш гнучкі підходи до зовнішньої політики. Це призвело до формування концепції "багатовекторності", яка передбачала балансування між різними центрами сили – Росією, США, ЄС – і була спробою адаптувати ідею нейтралітету до реалій постбіполярного світу.

У 1993 році Верховна Рада України прийняла постанову "Про основні напрями зовнішньої політики України", яка, хоча і не відмовлялася від ідеї

нейтралітету, але вже передбачала можливість участі України в системах колективної безпеки. Це було першим кроком до переосмислення концепції українського нейтралітету в бік більш активної участі в міжнародних процесах.

Важливим етапом у еволюції концепції українського нейтралітету стало приєднання України до програми НАТО "Партнерство заради миру" в 1994 році. Хоча це не суперечило декларованому нейтральному статусу, але свідчило про прагнення України розвивати співпрацю з Західним світом у сфері безпеки [22, с. 178].

Підписання Будапештського меморандуму в 1994 році, за яким Україна відмовилася від ядерної зброї в обмін на гарантії безпеки від ядерних держав, також вплинуло на розуміння нейтралітету. Цей крок продемонстрував готовність України брати активну участь у міжнародних режимах нерозповсюдження ядерної зброї [4].

У другій половині 1990-х років концепція українського нейтралітету почала трансформуватися в бік ідеї "багатовекторності". Ця політика передбачала балансування між різними центрами сили – Росією, США, ЄС – і була спробою адаптувати ідею нейтралітету до реалій постбіполярного світу.

Конституція України, прийнята в 1996 році, не містила прямих згадок про нейтральний статус держави, що залишало простір для маневру в зовнішній політиці [19]. Це відображало усвідомлення українським керівництвом необхідності більш гнучкого підходу до питань міжнародної безпеки.

На початку 2000-х років в українській зовнішній політиці почали з'являтися елементи євроатлантичної інтеграції. У 2002 році Україна офіційно заявила про своє прагнення вступити до НАТО, що означало фактичну відмову від ідеї нейтралітету в її класичному розумінні.

Однак ця тенденція не була лінійною і характеризувалася періодичними коливаннями, що відображало складність внутрішньополітичної ситуації в Україні та різні погляди на

зовнішньополітичний курс країни. Після Помаранчевої революції 2004 року курс на євроатлантичну інтеграцію посилювався, але вже в 2006 році внутрішньополітичні зміни призвели до певного охолодження відносин з НАТО. Це демонструвало нестабільність зовнішньополітичного курсу України та складність реалізації послідовної стратегії.

Важливим моментом у еволюції концепції українського нейтралітету стало прийняття в 2010 році Закону "Про засади внутрішньої і зовнішньої політики", який закріплював позаблоковий статус України [44]. Це можна розглядати як спробу повернення до ідеї нейтралітету, але вже в новій формі, яка враховувала реалії глобалізованого світу та нові виклики безпеці.

Однак події 2014 року, зокрема анексія Криму Росією та початок конфлікту на Донбасі, призвели до кардинального перегляду концепції українського нейтралітету. Ці події продемонстрували неефективність позаблокового статусу в забезпеченні національної безпеки України в умовах агресії з боку сусідньої держави [46].

У грудні 2014 року Верховна Рада України скасувала позаблоковий статус держави, що означало фактичне завершення періоду експериментів з різними формами нейтралітету в українській зовнішній політиці. Це рішення відкрило шлях для більш активної інтеграції України в євроатлантичну структуру безпеки.

Аналізуючи еволюцію концепції українського нейтралітету в період 1991-2014 років, можна виділити кілька ключових етапів. Перший етап (1991-1994) характеризувався декларативним нейтралітетом, який був спробою дистанціюватися від геополітичного протистояння в умовах розпаду біполярної системи.

Другий етап (1994-2002) можна охарактеризувати як період "гнучкого нейтралітету" або "багатовекторності". В цей час Україна намагалася балансувати між різними центрами сили, зберігаючи певні елементи нейтрального статусу, але одночасно розвиваючи співпрацю з міжнародними організаціями у сфері безпеки.

Третій етап (2002-2010) відзначився поступовим відходом від ідеї нейтралітету в бік євроатлантичної інтеграції. Хоча цей процес не був лінійним і характеризувався певними коливаннями, загальна тенденція була спрямована на зближення з НАТО та ЄС.

Четвертий етап (2010-2014) можна охарактеризувати як спробу повернення до ідеї нейтралітету через концепцію позаблоковості. Однак ця спроба виявилася неефективною в умовах нових геополітичних викликів.

Важливо відзначити, що протягом усього періоду 1991-2014 років концепція українського нейтралітету залишалася предметом гострих дискусій як всередині країни, так і на міжнародній арені. Різні політичні сили та експерти пропонували різні інтерпретації нейтралітету - від класичного швейцарського варіанту до більш гнучких форм, що передбачали активну участь у міжнародних процесах [56].

Еволюція концепції українського нейтралітету також відображала складний процес формування національної ідентичності та визначення геополітичних орієнтирів України. Коливання між Сходом і Заходом, спроби знайти "третій шлях" були не просто зовнішньополітичними маневрами, а відображенням глибинних процесів самоідентифікації українського суспільства.

В період з 1991 по 2014 рік еволюція українського нейтралітету являє собою складний і багатогранний процес, який відображає пошук Україною свого місця в системі міжнародних відносин після здобуття незалежності. Цей процес характеризувався постійним пошуком оптимальної моделі забезпечення національної безпеки та реалізації національних інтересів в умовах мінливого глобального середовища. А прийнята модель трансформувалася під впливом як внутрішньополітичних факторів, так і змін у глобальному геополітичному ландшафті.

Таким чином, еволюція концепції українського нейтралітету з 1991 по 2014 рік пройшла шлях від декларативного нейтралітету через "багатовекторність" та позаблоковість до фактичної відмови від

нейтрального статусу на користь більш активної інтеграції в євроатлантичні структури безпеки. Цей процес відображає складність геополітичного положення України, внутрішньополітичні трансформації та зміни в глобальному безпековому середовищі, демонструючи необхідність постійної адаптації зовнішньополітичної стратегії до нових викликів та загроз.

Висновки до розділу 3

В постбіполярну епоху (1991-2014 рр.) проблеми нейтралітету та його політична практика стали предметом інтенсивних дискусій та переосмислення в міжнародних відносинах. Після розпаду Радянського Союзу та завершення холодної війни концепція нейтралітету зазнала суттєвих трансформацій. У новому світовому порядку, що характеризувався глобалізацією та зростаючою взаємозалежністю держав, традиційне розуміння нейтралітету як повного невтручання у міжнародні конфлікти стало менш актуальним. Натомість, з'явилися нові форми "активного" або "диференційованого" нейтралітету, які передбачали більш гнучку зовнішню політику та участь у міжнародних організаціях.

Виклики нейтралітету в умовах нових загроз безпеці стали особливо помітними на початку XXI століття. Глобальний тероризм, кібератаки, гібридні війни та інші нетрадиційні загрози поставили під сумнів ефективність класичного нейтралітету як гарантії безпеки. Багато нейтральних держав були змушені переглянути свою політику, щоб адаптуватися до нових реалій. Це призвело до посилення співпраці з міжнародними організаціями безпеки, участі в миротворчих операціях та розвитку власних оборонних можливостей, що часто балансувало на межі традиційного розуміння нейтралітету.

Еволюція нейтралітету в період 1991-2014 років відображає складний шлях пошуку Україною свого місця в системі міжнародних відносин. Після здобуття незалежності в 1991 році, Україна спочатку дотримувалася політики нейтралітету як способу балансування між Росією та Заходом. Однак з часом,

під впливом зміни геополітичної ситуації та внутрішніх політичних процесів, концепція українського нейтралітету зазнавала змін. Україна почала активніше співпрацювати з НАТО та ЄС, що призвело до поступового відходу від ідеї повного нейтралітету.

Таким чином, період 1991-2014 років продемонстрував, що нейтралітет у його класичному розумінні стає все більш ілюзорним в умовах сучасного світу. Глобальні виклики безпеці, зростаюча взаємозалежність держав та регіональні конфлікти змусили переосмислити концепцію нейтралітету. Досвід України та інших країн показує, що в постбіполярну епоху нейтралітет часто трансформується в більш гнучку та активну зовнішню політику, яка дозволяє державам адаптуватися до мінливого міжнародного середовища, зберігаючи при цьому певну автономію у прийнятті рішень.

РОЗДІЛ 4. ТРАНСФОРМАЦІЯ НЕЙТРАЛІТЕТУ В УМОВАХ СУЧАСНИХ ГЕОПОЛІТИЧНИХ ВИКЛИКІВ (2014-2024 РР.)

4.1. Сучасні виклики нейтралітетові та нові явища у політиці нейтральних країн

Період 2014-2024 років характеризується значними геополітичними трансформаціями, які створили серйозні виклики для нейтральних держав. Ці виклики змусили переосмислити традиційні підходи до нейтралітету та адаптувати його до нових реалій міжнародних відносин.

Головним викликом традиційному нейтралітетові стала російська агресія проти України, що розпочалася у 2014 році з анексії Криму та продовжилася гібридною, а потім і повномасштабною війною в 2022 році. Ці події кардинально змінили безпекову ситуацію в Європі та поставили під сумнів ефективність існуючих міжнародних механізмів забезпечення миру.

Агресивні дії Росії та її зближення з Іраном, комуністичним Китаєм і Північною Кореєю стали каталізатором суттєвих змін у політиці багатьох нейтральних країн. Ці зміни відобразилися як у перегляді оборонних стратегій, так і в загальному підході до зовнішньої політики та міжнародної безпеки.

Швеція, яка дотримувалася політики неприєднання до військових блоків протягом двох століть, суттєво переглянула свій підхід до безпеки. Після російської агресії проти України Швеція значно збільшила оборонний бюджет та посилила військову присутність на стратегічно важливому острові Готланд у Балтійському морі.

Фінляндія, яка мала тривалу традицію нейтралітету, також відреагувала на російську агресію посиленням оборонних можливостей. Країна активізувала співпрацю з НАТО та іншими партнерами у сфері безпеки, зберігаючи при цьому формальний статус неприєднання до військових альянсів.

Австрія, яка має конституційно закріплений нейтральний статус, також переглянула свою політику безпеки. Хоча країна не відмовилася від нейтралітету, вона посилила участь у європейських оборонних ініціативах та підтримала санкції проти Росії.

Швейцарія, яка традиційно дотримується жорсткого нейтралітету, також зіткнулася з необхідністю адаптації своєї політики. Країна підтримала міжнародні санкції проти Росії, що викликало дискусії щодо меж нейтралітету в сучасних умовах.

Ірландія, яка дотримується політики військового нейтралітету, активізувала свою участь у міжнародних миротворчих операціях та посилила співпрацю з ЄС у сфері безпеки та оборони.

Важливою тенденцією стало посилення військово-технічного співробітництва між нейтральними країнами та їхніми сусідами. Наприклад, Швеція та Фінляндія суттєво розширили оборонну співпрацю між собою та з іншими північноєвропейськими країнами.

Нейтральні країни також активізували свою участь у міжнародних зусиллях з протидії гібридним загрозам. Зокрема, Фінляндія стала ініціатором створення Європейського центру протидії гібридним загрозам, який об'єднав зусилля країн ЄС та НАТО.

Важливим аспектом стала підтримка нейтральними країнами України у протистоянні російській агресії. Ця підтримка включала як політичну та дипломатичну складову, так і надання гуманітарної та економічної допомоги.

Нейтральні країни також активізували свою участь у міжнародних санкціях проти Росії. Хоча це викликало дискусії щодо сумісності таких дій з принципами нейтралітету, більшість нейтральних держав визнали необхідність реагувати на порушення міжнародного права.

Повномасштабне вторгнення Росії в Україну у лютому 2022 року стало найбільшим збройним конфліктом у Європі з часів Другої світової війни. Ця війна змусила переосмислити основи європейської та глобальної безпеки, а також роль нейтралітету в сучасному світі.

Окрім прямих військових загроз, нейтральні держави зіткнулися з викликами гібридної війни, яка включає інформаційні, кібер- та економічні компоненти. Протидія таким загрозам вимагає нових підходів, які часто виходять за рамки традиційного розуміння нейтралітету.

Важливим фактором стало загострення протистояння між Заходом та Росією, яке набуло характеру нової "холодної війни". Це поставило нейтральні країни перед складним вибором між дотриманням традиційного нейтралітету та необхідністю чіткого визначення своєї позиції щодо агресивних дій Росії.

Зростання напруженості у відносинах між США та Китаєм також створило нові виклики для нейтральних держав, особливо в економічній сфері. Необхідність балансування між двома найбільшими економіками світу ускладнює дотримання принципів нейтралітету.

Глобальна пандемія COVID-19 у 2020-2022 роках продемонструвала вразливість усіх країн перед глобальними загрозами та необхідність міжнародної співпраці для їх подолання. Вона стала безпрецедентним викликом для всього світового співтовариства, включаючи нейтральні держави. Криза охорони здоров'я продемонструвала необхідність тісної міжнародної співпраці для подолання глобальних загроз, що змусило нейтральні країни переосмислити свою роль у системі глобальної охорони здоров'я та участь у міжнародних ініціативах з боротьби з пандемією [12].

Кліматичні зміни та екологічні проблеми також стали важливим викликом, який вимагає активної міжнародної співпраці. Нейтральні країни змушені шукати баланс між дотриманням нейтралітету та участю у глобальних ініціативах з протидії кліматичним змінам.

Міграційна криза в Європі, яка загострилася у 2015-2016 роках, створила додаткові виклики для нейтральних держав. Необхідність реагувати на масовий приплив біженців вимагала активної участі у загальноєвропейських заходах, що не завжди узгоджувалося з традиційним розумінням нейтралітету.

Зростання популізму та націоналізму в багатьох країнах світу також вплинуло на позиції нейтральних держав. Внутрішньополітичні дебати щодо зовнішньополітичного курсу загострилися, що ускладнило дотримання послідовної політики нейтралітету.

Трансформація НАТО та дискусії щодо створення європейської системи безпеки поставили перед нейтральними країнами Європи питання про їхнє місце у нових безпекових структурах континенту.

Важливою тенденцією стало посилення уваги нейтральних країн до питань кібербезпеки та протидії дезінформації. Зокрема, Швеція створила спеціальне агентство з питань психологічного захисту для протидії іноземним інформаційним впливам.

Нейтральні країни також переглянули свої підходи до енергетичної безпеки, прагнучи зменшити залежність від російських енергоносіїв. Це призвело до активізації розвитку відновлюваних джерел енергії та диверсифікації постачальників.

У сфері зовнішньої політики нейтральні країни почали більш активно висловлювати свою позицію щодо міжнародних конфліктів та порушень міжнародного права. Зокрема, вони підтримали резолюції ООН, що засуджували російську агресію проти України.

Важливим аспектом стало посилення співпраці нейтральних країн з ЄС у сфері спільної зовнішньої та безпекової політики. Хоча це не означало відмови від нейтралітету, але свідчило про готовність до більш активної участі в європейських безпекових ініціативах.

Деякі нейтральні країни, зокрема Швеція та Фінляндія, почали більш серйозно розглядати можливість вступу до НАТО. Це призвело до активних суспільних та політичних дебатів щодо майбутнього нейтрального статусу цих країн.

Нейтральні країни також посилили свою роль у міжнародному посередництві та врегулюванні конфліктів. Вони прагнули використати свій нейтральний статус для сприяння діалогу між конфліктуючими сторонами.

Важливою тенденцією стало посилення військово-промислового співробітництва між нейтральними країнами та їхніми партнерами. Це дозволило модернізувати оборонні можливості, зберігаючи при цьому формальний нейтральний статус.

Нейтральні країни також активізували свою участь у міжнародних миротворчих операціях, розглядаючи це як спосіб зробити внесок у глобальну безпеку, не порушуючи принципів нейтралітету.

Важливим аспектом стало посилення уваги до питань стійкості суспільства перед зовнішніми загрозами. Нейтральні країни розробили комплексні підходи до забезпечення національної безпеки, що включали не лише військові, але й цивільні аспекти.

У сфері економічної політики нейтральні країни почали більше уваги приділяти питанням економічної безпеки, зокрема захисту стратегічних галузей від іноземного впливу.

Нейтральні країни також посилили свою роль у міжнародних організаціях, прагнучи впливати на глобальні процеси та захищати принципи міжнародного права.

Важливою тенденцією стало поглиблення регіонального співробітництва між нейтральними країнами, особливо у Північній Європі. Це дозволило посилити колективні можливості реагування на спільні виклики.

Нейтральні країни також активізували свою участь у міжнародних зусиллях з контролю над озброєннями та нерозповсюдження ядерної зброї, розглядаючи це як важливий внесок у глобальну безпеку.

Загалом, геополітичні виклики 2014-2024 років змусили нейтральні держави адаптувати свою політику до нових реалій, шукаючи баланс між дотриманням принципів нейтралітету та необхідністю реагувати на нові загрози та виклики міжнародній безпеці. Ці пошуки балансу і адаптація політики нейтральних держав відбувалися поступово і супроводжувалися

активними суспільними та політичними дебатами щодо майбутнього нейтралітету в сучасному світі, або відмови від нього

4.2. Криза нейтралітету і євроатлантична інтеграція Фінляндії та Швеції

Історія нейтралітету Фінляндії та Швеції сягає глибоко в минуле і тісно пов'язана з геополітичними реаліями Північної Європи. Обидві країни протягом тривалого часу дотримувалися політики неприєднання до військових блоків, що дозволяло їм зберігати відносну незалежність у зовнішній політиці та уникати втягування у масштабні міжнародні конфлікти.

Фінляндія, яка межує з Росією, після Другої світової війни була змушена проводити особливо обережну зовнішню політику. Країна уклала Договір про дружбу, співробітництво і взаємну допомогу з СРСР у 1948 році, що фактично закріпило її нейтральний статус. Ця політика, відома як "фінляндизація", дозволила країні зберегти незалежність, але обмежила її зовнішньополітичну свободу дій [37].

Швеція, зі свого боку, дотримувалася політики нейтралітету ще з початку XIX століття. Ця політика дозволила країні уникнути участі у двох світових війнах і зберегти свою незалежність. Після Другої світової війни Швеція продовжила дотримуватися нейтралітету, хоча і брала активну участь у міжнародних миротворчих операціях під егідою ООН [32].

Проте, кінець Холодної війни та розпад Радянського Союзу призвели до суттєвих змін у геополітичній ситуації в Європі. Ці події поставили під сумнів доцільність продовження політики суворого нейтралітету для обох країн. Фінляндія та Швеція почали поступово переглядати свої позиції щодо міжнародних альянсів та колективної безпеки.

У 1995 році обидві країни вступили до Європейського Союзу, що стало важливим кроком у їхній інтеграції до європейських структур. Це рішення означало відхід від традиційної політики нейтралітету, хоча і не передбачало автоматичного вступу до військових альянсів. Членство в ЄС дозволило

Фінляндії та Швеції брати активнішу участь у формуванні європейської політики та економіки.

Паралельно з цим, обидві країни почали розвивати тісніші відносини з НАТО в рамках програми "Партнерство заради миру", започаткованої в 1994 році. Ця програма дозволила їм співпрацювати з Альянсом у сфері миротворчих операцій та військових навчань, не стаючи при цьому повноправними членами організації.

Поступова зміна ставлення до НАТО в обох країнах була пов'язана з усвідомленням нових викликів безпеці в регіоні. Зростаюча напруженість у відносинах між Заходом і Росією, особливо після анексії Криму в 2014 році, змусила Фінляндію та Швецію переглянути свої позиції щодо колективної безпеки.

У Фінляндії дискусії про можливе членство в НАТО стали більш інтенсивними після російської агресії проти України. Країна, яка має спільний кордон з Росією довжиною понад 1300 кілометрів, почала відчувати зростаючу загрозу своїй безпеці. Це призвело до активізації дебатів про необхідність посилення оборонних можливостей та пошуку надійних союзників.

Швеція, хоча і не має спільного кордону з Росією, також почала переглядати свою політику безпеки. Інциденти з порушенням шведського повітряного простору російськими військовими літаками та підводними човнами в територіальних водах країни викликали серйозне занепокоєння у шведського суспільства та політичної еліти.

Обидві країни почали інтенсивніше співпрацювати з НАТО, беручи участь у спільних військових навчаннях та обміні розвідувальною інформацією. Це дозволило їм наблизитися до стандартів Альянсу та покращити взаємодію з його силами. Однак, офіційно вони все ще зберігали свій нейтральний статус.

Ситуація кардинально змінилася після повномасштабного вторгнення Росії в Україну 24 лютого 2022 року. Ця подія стала каталізатором для

прийняття історичного рішення про відмову від нейтралітету та подання заявки на вступ до НАТО [66]. Агресивні дії Росії продемонстрували вразливість країн, які не мають надійних гарантій безпеки.

У Фінляндії процес прийняття рішення про вступ до НАТО був досить швидким. Уряд країни на чолі з прем'єр-міністром Санною Марін та президентом Саулі Нііністо виступили з ініціативою про подання заявки на членство в Альянсі. Ця ініціатива отримала широку підтримку як в парламенті, так і серед населення.

У Швеції процес був більш складним через внутрішньополітичні дебати. Традиційно ліві партії виступали проти вступу до НАТО, але зростаюча загроза з боку Росії змусила переглянути ці позиції. Після інтенсивних дискусій, уряд Швеції на чолі з прем'єр-міністром Магдаленою Андерссон також прийняв рішення про подання заявки на членство в НАТО.

18 травня 2022 року Фінляндія та Швеція офіційно подали заявки на вступ до НАТО. Це рішення стало історичним моментом, який ознаменував кінець епохи нейтралітету для обох країн. Воно також суттєво змінило геополітичну ситуацію в Північній Європі та Балтійському регіоні.

Рішення Фінляндії та Швеції було зустрінуте з ентузіазмом більшістю членів НАТО. Країни Альянсу розглядали це як важливе посилення колективної безпеки в регіоні та чіткий сигнал для Росії. Однак, процес ратифікації виявився не таким швидким, як очіувалося.

Основною перешкодою на шляху вступу Фінляндії та Швеції до НАТО стала позиція Туреччини. Анкара висунула ряд вимог, пов'язаних з боротьбою проти курдських організацій, які Туреччина вважає терористичними. Це призвело до тривалих переговорів та необхідності пошуку компромісу.

Незважаючи на ці труднощі, Фінляндія та Швеція продовжили процес інтеграції з НАТО. Вони брали участь у засіданнях Альянсу як запрошені країни, продовжували військову співпрацю та адаптацію своїх збройних сил до стандартів НАТО.

Важливо відзначити, що рішення про вступ до НАТО було прийнято не лише з міркувань безпеки, але й з урахуванням економічних та політичних факторів. Членство в Альянсі розглядається як додатковий інструмент для зміцнення позицій країн на міжнародній арені та посилення їхнього впливу в європейській політиці.

Процес вступу Фінляндії та Швеції до НАТО також мав важливе символічне значення. Він продемонстрував єдність демократичних країн перед лицем зростаючих загроз та готовність до спільного захисту своїх цінностей та інтересів.

Для Росії рішення Фінляндії та Швеції стало серйозним дипломатичним та стратегічним ударом. Москва неодноразово висловлювала своє невдоволення розширенням НАТО та погрожувала "відповідними заходами". Однак, агресивна політика Росії лише прискорила процес інтеграції цих країн до Альянсу.

Вступ Фінляндії та Швеції до НАТО має значні геополітичні наслідки. Він суттєво змінює баланс сил у регіоні Балтійського моря та посилює позиції Альянсу на північному фланзі. Це також створює нові можливості для співпраці у сфері оборони та безпеки в Арктиці.

Важливо відзначити, що відмова від нейтралітету не означає повного розриву з попередньою зовнішньополітичною традицією. Обидві країни продовжують підтримувати активну роль у миротворчих операціях ООН та зберігають свою прихильність до дипломатичного вирішення конфліктів.

Процес інтеграції Фінляндії та Швеції до НАТО також став важливим уроком для інших нейтральних країн Європи, таких як Австрія та Ірландія. Він продемонстрував, що в сучасному світі концепція нейтралітету може бути переглянута в контексті нових загроз та викликів безпеці.

Для України рішення Фінляндії та Швеції має особливе значення. Воно демонструє, що країни можуть змінювати свій зовнішньополітичний курс у відповідь на зміну безпекового середовища. Це також посилює аргументи України щодо необхідності інтеграції до євроатлантичних структур безпеки.

Вступ Фінляндії та Швеції до НАТО також має важливе значення для розвитку європейської оборонної політики. Обидві країни мають розвинуті оборонні промисловості та значний досвід у сфері кібербезпеки, що може бути корисним для інших членів Альянсу.

Процес інтеграції Фінляндії та Швеції до НАТО супроводжувався активною інформаційною кампанією. Уряди обох країн доклали значних зусиль для пояснення своїм громадянам необхідності цього кроку та його наслідків. Це допомогло забезпечити широку суспільну підтримку рішення про вступ до Альянсу.

Процес інтеграції Фінляндії та Швеції до НАТО також викликав значний інтерес серед дослідників міжнародних відносин. Цей випадок розглядається як унікальний приклад швидкої трансформації зовнішньополітичного курсу розвинених демократичних держав у відповідь на зміну безпекового середовища. Аналіз цього процесу дозволяє краще зрозуміти механізми прийняття стратегічних рішень у сфері національної безпеки.

Важливо відзначити, що рішення про вступ до НАТО було прийнято не спонтанно, а стало результатом тривалого процесу переосмислення ролі нейтралітету в сучасному світі. Обидві країни протягом останніх десятиліть поступово наближалися до стандартів Альянсу, беручи участь у спільних навчаннях та операціях. Це дозволило їм досягти високого рівня взаємосумісності з силами НАТО ще до офіційного вступу.

Економічні аспекти вступу Фінляндії та Швеції до НАТО також заслуговують на увагу. Хоча членство в Альянсі передбачає збільшення оборонних витрат, воно також відкриває нові можливості для оборонної промисловості обох країн. Очікується, що інтеграція до НАТО стимулюватиме розвиток високотехнологічних секторів економіки, пов'язаних з оборонною сферою.

Важливим аспектом процесу вступу Фінляндії та Швеції до НАТО стала необхідність адаптації національного законодавства до вимог Альянсу.

Це включало внесення змін до законів, що регулюють питання оборони, розвідки та міжнародного військового співробітництва. Цей процес став важливим етапом у трансформації правових систем обох країн.

Рішення Фінляндії та Швеції про вступ до НАТО також мало значний вплив на регіональну співпрацю в Північній Європі. Воно посилило зв'язки між Nordic Defense Cooperation (NORDEFCO) та НАТО, створюючи нові можливості для координації оборонної політики в регіоні. Це також вплинуло на відносини з іншими нейтральними країнами регіону, зокрема з Австрією та Швейцарією.

Процес вступу Фінляндії та Швеції до НАТО став важливим тестом для єдності Альянсу. Незважаючи на початкові труднощі, пов'язані з позицією Туреччини, члени НАТО продемонстрували здатність знаходити компроміси та приймати узгоджені рішення [22, с. 512]. Це підкреслило життєздатність Альянсу та його здатність адаптуватися до нових геополітичних реалій.

Важливо відзначити, що відмова від нейтралітету та вступ до НАТО не означають повної відмови від принципів мирного співіснування та дипломатичного вирішення конфліктів, які традиційно були важливими елементами зовнішньої політики Фінляндії та Швеції. Обидві країни продовжують активно брати участь у міжнародних миротворчих операціях та дипломатичних ініціативах.

Процес інтеграції Фінляндії та Швеції до НАТО також став важливим уроком для інших країн, які розглядають можливість вступу до Альянсу. Він продемонстрував важливість ретельної підготовки, широкої суспільної підтримки та чіткої комунікаційної стратегії для успішного завершення процесу вступу.

Вступ Фінляндії та Швеції до НАТО також має важливе значення для розвитку концепції європейської автономії у сфері безпеки та оборони. Хоча обидві країни стали членами трансатлантичного альянсу, вони також підтримують ідею посилення оборонних можливостей Європейського Союзу. Це створює нові можливості для синергії між НАТО та ЄС у сфері безпеки.

Рішення Фінляндії та Швеції про вступ до НАТО також мало значний вплив на їхні відносини з Росією. Хоча обидві країни намагалися підтримувати конструктивний діалог з Москвою, російська агресія проти України змусила їх переглянути свої підходи до безпеки [66]. Вступ до НАТО розглядається як необхідний крок для захисту національних інтересів в умовах зростаючої напруженості в регіоні.

Важливо відзначити, що процес інтеграції Фінляндії та Швеції до НАТО супроводжувався інтенсивними дебатами всередині обох країн. Ці дискусії охоплювали широкий спектр питань, від військово-стратегічних аспектів до економічних наслідків та впливу на національну ідентичність. Це демонструє зрілість демократичних інститутів обох країн та їхню здатність приймати складні рішення на основі широкого суспільного консенсусу.

Рішення Фінляндії та Швеції про вступ до НАТО мало значний вплив на громадську думку в обох країнах. Соціологічні опитування показали зростання підтримки членства в Альянсі серед населення, особливо після початку повномасштабного вторгнення Росії в Україну. Це свідчить про глибокі зміни в суспільному сприйнятті питань національної безпеки та міжнародних відносин.

Процес вступу Фінляндії та Швеції до НАТО також став важливим тестом для дипломатичних можливостей обох країн. Вони продемонстрували здатність ефективно вести переговори з різними міжнародними партнерами, включаючи складні дискусії з Туреччиною щодо її застережень. Це підкреслило високий рівень дипломатичної майстерності та політичної зрілості обох держав.

Вступ Фінляндії та Швеції до НАТО також має важливе значення для розвитку кібербезпеки в рамках Альянсу. Обидві країни мають розвинені можливості у сфері інформаційних технологій та досвід протидії кіберзагрозам, що може бути корисним для посилення колективної кібероборони НАТО [66]. Це створює нові можливості для співпраці та обміну досвідом у цій критично важливій сфері.

Процес інтеграції Фінляндії та Швеції до НАТО також вплинув на їхню внутрішню політику. Він став каталізатором для переосмислення національних стратегій безпеки та оборони, а також стимулював дебати про роль країн у міжнародних відносинах. Це призвело до певних змін у політичному ландшафті обох країн та вплинуло на формування нових коаліцій та альянсів між політичними партіями.

Рішення Фінляндії та Швеції про вступ до НАТО також мало значний вплив на їхні відносини з іншими нейтральними та позаблоковими країнами Європи. Це стимулювало дискусії про майбутнє нейтралітету в сучасному світі та можливі альтернативні моделі забезпечення національної безпеки. Зокрема, це вплинуло на дебати в Австрії, Ірландії та Швейцарії щодо їхньої зовнішньої та оборонної політики.

На завершення варто відзначити, що відмова від нейтралітету та вступ Фінляндії та Швеції до НАТО є історичним рішенням, яке матиме довгострокові наслідки для європейської та глобальної безпеки. Цей процес демонструє здатність демократичних країн адаптуватися до нових геополітичних реалій та приймати складні стратегічні рішення.

Інтеграція Фінляндії та Швеції до НАТО значно посилює північний фланг Альянсу та створює нові можливості для співпраці у сфері оборони та безпеки в регіоні Балтійського моря та Арктиці. Водночас, це рішення ставить нові виклики перед НАТО щодо забезпечення ефективної оборони нових членів та інтеграції їхніх військових можливостей до загальної структури Альянсу.

Важливо підкреслити, що вступ Фінляндії та Швеції до НАТО не означає повного розриву з їхніми традиційними зовнішньополітичними підходами. Обидві країни продовжують підтримувати принципи мирного вирішення конфліктів та активної участі в міжнародних миротворчих операціях [76, с. 489]. Ця комбінація членства в НАТО та прихильності до дипломатичних методів може стати важливим внеском у формування майбутньої стратегії Альянсу.

Підсумовуючи, можна сказати, що відмова від нейтралітету Фінляндії та Швеції та їхній вступ до НАТО є одним з найважливіших геополітичних зрушень у Європі за останні десятиліття. Це рішення не лише змінює баланс сил у регіоні, але й ставить важливі питання про майбутнє європейської безпеки та роль військово-політичних альянсів у сучасному світі [38, с. 523]. Подальший розвиток цього процесу та його наслідки, безумовно, стануть предметом пильної уваги дослідників міжнародних відносин та політиків у найближчі роки.

4.3. Переосмислення нейтралітету в Україні та інших державах і його перспективи

Переосмислення нейтралітету в Україні та інших країнах під загрозою агресії стало одним із ключових питань міжнародної політики останніх років. Цей процес тісно пов'язаний зі зміною глобального безпекового середовища та зростанням загроз для суверенітету та територіальної цілісності держав. Україна, як країна, що безпосередньо зіткнулася з агресією, стала яскравим прикладом необхідності перегляду традиційних підходів до забезпечення національної безпеки.

Історично концепція нейтралітету розглядалася багатьма країнами як спосіб уникнення втягування у міжнародні конфлікти та збереження суверенітету. Однак, події останніх років, зокрема російська агресія проти України, поставили під сумнів ефективність такого підходу в сучасних умовах. Це змусило багато країн, особливо ті, що знаходяться під потенційною загрозою агресії, переглянути свою політику нейтралітету та шукати нові шляхи забезпечення національної безпеки.

Україна, яка до 2014 року дотримувалася політики позаблоковості, була змушена кардинально змінити свій підхід до питань безпеки після незаконної анексії Криму та початку та початку гібридної російсько-української війни. Відмова від позаблокового статусу стала першим кроком у переосмисленні української політики безпеки. Процес переосмислення

нейтралітету в Україні супроводжувався інтенсивними суспільними та політичними дебатами. Прихильники відмови від нейтралітету аргументували свою позицію необхідністю пошуку надійних гарантій безпеки в умовах російської агресії. Опоненти ж висловлювали побоювання щодо можливої ескалації конфлікту та погіршення відносин з Росією.

Важливо відзначити, що переосмислення нейтралітету в Україні відбувалося на тлі глибоких трансформацій у суспільній свідомості. Російська агресія призвела до значного зростання проєвропейських та проатлантичних настроїв серед українців. Це створило сприятливе підґрунтя для реалізації курсу на європейську та євроатлантичну інтеграцію.

Переосмислення нейтралітету в Україні та інших країнах під загрозою агресії призвело до активізації співпраці з НАТО та іншими міжнародними організаціями у сфері безпеки. Україна, зокрема, значно розширила свою участь у програмах та ініціативах Альянсу, включаючи проведення спільних військових навчань та реформування сектору безпеки і оборони відповідно до стандартів НАТО.

Важливим аспектом переосмислення нейтралітету стало усвідомлення необхідності посилення власних оборонних можливостей. Україна, як і інші країни, що зіткнулися з загрозою агресії, значно збільшила свої оборонні витрати та активізувала модернізацію збройних сил. Це відображає розуміння того, що ефективна національна оборона є ключовим елементом забезпечення безпеки в сучасних умовах.

Процес переосмислення нейтралітету також призвів до змін у зовнішньополітичній стратегії України та інших країн під загрозою агресії. Зокрема, було активізовано зусилля щодо формування міжнародних коаліцій та альянсів для протидії агресії. Україна, наприклад, ініціювала створення "Кримської платформи" - міжнародного формату для координації зусиль щодо деокупації Криму.

Варто зазначити, що переосмислення нейтралітету мало значний вплив на правову систему України та інших країн. Зокрема в Україні у 2019 р. було

внесено зміни до конституції та законодавства, які закріпили курс на євроатлантичну інтеграцію та відмову від позаблокового статусу. Це створило правову основу для подальшої трансформації системи національної безпеки. А Фінляндія та Швеція увійшли до Північноатлантичного Альянсу.

Переоцінка політики нейтралітету також вплинула на економічну політику країн під загрозою агресії. Зокрема, було активізовано зусилля щодо диверсифікації економічних зв'язків та зменшення залежності від країни-агресора. Це призвело до переорієнтації торговельних потоків та пошуку нових економічних партнерів.

Процес переосмислення нейтралітету також став важливим фактором у розвитку відносин України та інших країн під загрозою агресії з Європейським Союзом. Зокрема, це сприяло поглибленню співпраці у сфері Спільної політики безпеки і оборони ЄС. Україна, наприклад, активізувала свою участь у місіях ЄС та підписала низку угод про співпрацю у сфері безпеки.

Також було посилено роботу щодо інформування міжнародної спільноти про ситуацію з безпекою в регіоні та необхідність колективних дій для протидії агресії. Це сприяло формуванню більш чіткої позиції міжнародної спільноти щодо російської агресії.

Важливим аспектом стало усвідомлення необхідності розвитку стратегічних комунікацій та протидії дезінформації. Україна та інші країни під загрозою агресії значно посилили свої можливості у цій сфері, розуміючи важливість інформаційної складової сучасних конфліктів.

Переосмислення нейтралітету в Україні та інших країнах під загрозою агресії також призвело до активізації наукових досліджень у сфері міжнародної безпеки та геополітики. Було створено нові аналітичні центри та дослідницькі програми, спрямовані на вивчення сучасних викликів безпеки та розробку ефективних стратегій протидії агресії.

Також варто відмітити, що процес переосмислення нейтралітету мав значний вплив на громадянське суспільство в Україні та інших країнах під

загрозою агресії. Зокрема, це призвело до активізації волонтерського руху та створення нових громадських організацій, які займаються питаннями національної безпеки та оборони.

Культура стала потужним інструментом у формуванні нової національної ідентичності в країнах, що захищають свою незалежність. Збільшення кількості творів мистецтва, присвячених темам національної безпеки та патріотизму, є прямим наслідком переосмислення концепції нейтралітету.

Важливо відзначити, що процес аналіз нейтралітету в Україні та інших країнах під загрозою агресії продовжується і сьогодні. Він є динамічним і реагує на зміни у міжнародному безпековому середовищі. А повномасштабне вторгнення Росії в Україну в 2022 році ще більше актуалізувало питання пошуку ефективних механізмів забезпечення національної безпеки та міжнародної підтримки.

У світлі нових геополітичних реалій відбувається трансформація концепції нейтралітету. Вона є складним і багатогранним процесом, який, ймовірно, триватиме і в майбутньому. Аналіз сучасних тенденцій дозволяє виділити кілька ключових напрямків цієї трансформації.

Перш за все, можна очікувати подальшого переосмислення самого поняття нейтралітету. Традиційне розуміння нейтралітету як повної неучасті у військових конфліктах та відмови від членства у військових альянсах може бути розширене та адаптоване до нових реалій міжнародних відносин.

Ймовірно, концепція "активного нейтралітету" набуватиме все більшого поширення. Ця концепція передбачає, що нейтральні країни можуть і повинні брати активну участь у міжнародних зусиллях з підтримання миру та безпеки, не відмовляючись при цьому від свого нейтрального статусу.

Можна прогнозувати подальше посилення уваги нейтральних країн до питань "м'якої безпеки", таких як кібербезпека, протидія тероризму, боротьба з кліматичними змінами тощо. Ці сфери дозволяють нейтральним державам

робити значний внесок у глобальну безпеку, не порушуючи принципів традиційного нейтралітету.

Важливим аспектом трансформації нейтралітету може стати посилення регіонального співробітництва між нейтральними країнами. Це дозволить їм ефективніше реагувати на спільні виклики та загрози, зберігаючи при цьому свій особливий статус.

Можна очікувати подальшого розвитку концепції "озброєного нейтралітету", яка передбачає підтримання сильних оборонних можливостей нейтральною державою. В умовах зростання глобальної нестабільності ця модель може стати більш привабливою для багатьох країн.

Ймовірно, відбуватиметься подальша диференціація підходів до нейтралітету серед різних країн. Деякі держави можуть обрати шлях більш гнучкого тлумачення нейтралітету, в той час як інші будуть дотримуватися більш традиційного підходу.

Можна прогнозувати посилення ролі нейтральних країн у міжнародному посередництві та врегулюванні конфліктів. Їхній особливий статус може стати важливим активом у складних дипломатичних ситуаціях.

Важливим аспектом трансформації нейтралітету може стати переосмислення його економічного виміру. В умовах глобалізації та економічної взаємозалежності концепція економічного нейтралітету може зазнати суттєвих змін.

Можна очікувати подальшого розвитку співпраці нейтральних країн з міжнародними організаціями, зокрема з ООН та ОБСЄ. Це дозволить їм робити більший внесок у глобальну безпеку, не відмовляючись від свого особливого статусу.

Ймовірно, відбуватиметься подальша адаптація концепції нейтралітету до викликів гібридної війни. Це може включати розробку нових підходів до протидії інформаційним та кібер-загрозам.

Можна прогнозувати посилення уваги до питань "цифрового нейтралітету" в контексті зростаючої ролі технологій у міжнародних

відносинах. Нейтральні країни можуть відігравати важливу роль у формуванні міжнародних норм у цій сфері.

Важливим аспектом трансформації нейтралітету може стати переосмислення його ролі в контексті глобальних викликів, таких як кліматичні зміни чи пандемії. Ці проблеми вимагають активної міжнародної співпраці, що може вплинути на традиційне розуміння нейтралітету.

Можна очікувати подальшого розвитку концепції "нейтралітету цінностей", яка передбачає активну підтримку нейтральними країнами універсальних цінностей та принципів міжнародного права.

Ймовірно, відбуватиметься подальша інтеграція нейтральних країн у міжнародні структури безпеки, зокрема в рамках ЄС. Це може призвести до формування нових моделей "часткового" чи "функціонального" нейтралітету.

Можна прогнозувати посилення уваги до питань "гуманітарного нейтралітету" в контексті зростаючої ролі недержавних акторів у міжнародних конфліктах. Нейтральні країни можуть відігравати важливу роль у забезпеченні гуманітарного доступу та захисту цивільного населення.

Важливим аспектом трансформації нейтралітету може стати переосмислення його ролі в контексті нових форм міжнародного співробітництва, таких як "мінілатералізм" чи "коаліції охочих".

Можна очікувати подальшого розвитку концепції "активного нейтралітету" у сфері міжнародного права. Нейтральні країни можуть відігравати важливу роль у розвитку та зміцненні міжнародно-правових норм.

Ймовірно, відбуватиметься подальша адаптація концепції нейтралітету до викликів нових технологій, таких як штучний інтелект чи автономні системи озброєнь. Нейтральні країни можуть стати важливими учасниками міжнародних дискусій з цих питань.

Можна прогнозувати посилення ролі нейтральних країн у міжнародних зусиллях з роззброєння та контролю над озброєннями. Їхній особливий статус може стати важливим активом у цих складних переговорних процесах.

Важливим аспектом трансформації нейтралітету може стати переосмислення його ролі в контексті зростаючої мультиполярності світового порядку. Нейтральні країни можуть відігравати важливу роль у балансуванні між різними центрами сили.

Можна очікувати подальшого розвитку концепції "екологічного нейтралітету" в контексті зростаючої важливості екологічних питань у міжнародних відносинах. Нейтральні країни можуть стати лідерами у просуванні екологічно відповідальної політики.

Ймовірно, відбуватиметься подальша адаптація концепції нейтралітету до викликів нерегулярних конфліктів та асиметричних загроз. Це може включати розробку нових підходів до миротворчості та постконфліктного відновлення.

Можна прогнозувати посилення уваги до питань "культурного нейтралітету" в контексті зростаючої ролі культурної дипломатії у міжнародних відносинах. Нейтральні країни можуть відігравати важливу роль у сприянні міжкультурному діалогу.

Важливим аспектом трансформації нейтралітету може стати переосмислення його ролі в контексті зростаючої важливості космічної діяльності. Нейтральні країни можуть стати важливими учасниками міжнародних зусиль з мирного використання космосу.

Можна очікувати подальшого розвитку концепції "нейтралітету даних" в контексті зростаючої важливості інформаційних технологій та великих даних у міжнародних відносинах.

Ймовірно, відбуватиметься подальша адаптація концепції нейтралітету до викликів глобальної міграції. Нейтральні країни можуть відігравати важливу роль у розробці нових підходів до управління міграційними процесами.

Можна прогнозувати посилення ролі нейтральних країн у міжнародних зусиллях з протидії транснаціональній організованій злочинності. Їхній

особливий статус може бути корисним у координації міжнародних правоохоронних операцій.

Важливим аспектом трансформації нейтралітету може стати переосмислення його ролі в контексті зростаючої важливості питань глобального здоров'я. Нейтральні країни можуть стати важливими учасниками міжнародних зусиль з протидії пандеміям та іншим глобальним загрозам здоров'ю.

Загалом, перспективи трансформації концепції нейтралітету у світлі нових геополітичних реалій є складними та багатограними. Трансформація нейтралітету в період 2014-2024 років характеризується суттєвими змінами у політиці традиційно нейтральних країн у відповідь на зростаючі геополітичні виклики та агресивні дії окремих держав. Ключовими факторами, що вплинули на цей процес, стала російська агресія проти України, а також загальне погіршення безпекової ситуації у світі.

Ці події спонукали нейтральні країни, особливо в Європі, переглянути свою політику та шукати нові форми співпраці у сфері безпеки. Зокрема, спостерігається тенденція до більш тісної взаємодії з НАТО та ЄС, посилення оборонних можливостей та участі в міжнародних військових навчаннях. Водночас, ці держави намагаються зберегти основні принципи нейтралітету, адаптуючи їх до нових реалій та викликів сучасного світу.

Підсумовуючи, можна сказати, що переосмислення нейтралітету в Україні та інших країнах під загрозою агресії є складним та багатоаспектним процесом. Він охоплює не лише сферу зовнішньої політики та безпеки, але й впливає на внутрішньополітичні процеси, економіку, суспільну свідомість та культуру. Цей процес відображає глибокі трансформації у розумінні сучасних викликів безпеки та пошуку ефективних шляхів захисту національних інтересів в умовах зростаючої глобальної нестабільності.

Висновки до розділу 4

Трансформація нейтралітету в умовах сучасних геополітичних викликів у період 2014-2024 років стала відображенням суттєвих змін у глобальному безпековому середовищі. Російська агресія проти України - анексія Криму та гібридна війна з 2014 року, а також повномасштабне вторгнення Росії в Україну в 2022 році стали ключовими подіями, які змусили переосмислити концепцію нейтралітету в сучасному світі. Ці події продемонстрували, що традиційний нейтралітет може бути недостатнім для забезпечення безпеки держав перед обличчям агресивної політики великих держав-сусідів.

Зміна політики нейтральних країн у відповідь на агресію стала помітною тенденцією цього періоду. Багато традиційно нейтральних держав, особливо в Європі, почали переглядати свої позиції. Швейцарія, яка століттями дотримувалася суворого нейтралітету, приєдналася до санкцій проти Росії після її вторгнення в Україну в 2022 році. Австрія, інша традиційно нейтральна країна, також посилила свою позицію щодо міжнародних конфліктів і стала більш активною у європейській політиці безпеки. Ці зміни відображають усвідомлення того, що в сучасному взаємопов'язаному світі повний нейтралітет може бути не тільки складним для підтримання, але й потенційно шкідливим для національних інтересів.

Найбільш радикальною трансформацією стала відмова від нейтралітету Фінляндії та Швеції, які вирішили приєднатися до НАТО. Ця історична зміна, яка відбулася в 2022 році як пряма відповідь на російську агресію проти України, ознаменувала кінець десятиліть нейтралітету цих країн і стала наочним свідченням кризи концепції у державах-сусідах агресора. Фінляндія, яка підтримувала нейтралітет з часів Другої світової війни, і Швеція, яка не брала участі у військових альянсах понад 200 років, вирішили, що членство в НАТО краще захистить їх національні інтереси в умовах зростаючої нестабільності в регіоні. Це рішення підкреслило, наскільки глибоко змінилося сприйняття безпеки в Європі.

Війна Росії проти України об'єднала Європу як ніколи раніше. Вона стала каталізатором для подальшого зближення європейських країн та поглиблення їхньої співпраці. Багато країн, які раніше були більш скептично налаштовані щодо євроатлантичної інтеграції, тепер розуміють важливість єдності та спільних цінностей. Громадська думка в багатьох країнах все більше підтримує європейську і євроатлантичну інтеграцію, особливо після російського вторгнення в Україну.

Загалом, концепція нейтралітету продовжує відігравати важливу роль у міжнародних відносинах, але потребує адаптації до сучасних реалій. Переосмислення засад нейтралітету в контексті нових загроз та викликів є важливим завданням для теорії та практики міжнародних відносин.

ВИСНОВКИ

На основі проведеного дослідження еволюції концепції нейтралітету в міжнародних відносинах XX - XXI століття можна зробити ряд важливих висновків, які відображають ключові тенденції трансформації цього феномену та його роль у сучасній системі міжнародної безпеки.

Насамперед, слід відзначити, що концепція нейтралітету зазнала суттєвих змін протягом досліджуваного періоду, адаптуючись до нових геополітичних реалій та викликів безпеці. Якщо на початку XX століття нейтралітет розглядався переважно як чітко визначений правовий статус, що гарантував невтручання держави у військові конфлікти, то вже після Першої світової війни почалося переосмислення його ролі та можливостей. Події міжвоєнного періоду та Другої світової війни продемонстрували обмеженість традиційного розуміння нейтралітету в умовах глобального конфлікту та необхідність його адаптації до нових форм міждержавного протистояння.

Період холодної війни став новим етапом у розвитку концепції нейтралітету. В умовах біполярного світу нейтралітет набув нового змісту, часто виступаючи як інструмент балансування між двома протидіючими блоками. Дослідження показало, що в цей період сформувалися різні моделі нейтралітету, від класичного швейцарського до більш гнучких форм, як-от "активний нейтралітет" Фінляндії. Це свідчить про здатність концепції нейтралітету адаптуватися до складних геополітичних умов та знаходити нові форми реалізації.

Розпад біполярної системи та формування нового світового порядку на початку 1990-х років поставили перед концепцією нейтралітету нові виклики. В умовах глобалізації та посилення взаємозалежності держав традиційне розуміння нейтралітету як повного невтручання у міжнародні справи стало практично неможливим. Дослідження показало, що в цей період відбувається трансформація нейтралітету в бік більш активної участі нейтральних держав

у міжнародних процесах, зокрема через механізми міжнародних організацій та участь у миротворчих операціях.

Особливу увагу в дослідженні було приділено викликам нейтралітету в умовах нових загроз безпеці, які виникли на межі XX – XXI століть. Міжнародний тероризм, кібератаки, гібридні війни та інші нетрадиційні форми конфліктів поставили під сумнів ефективність класичного нейтралітету як інструменту забезпечення національної безпеки. Аналіз показав, що в цих умовах відбувається переосмислення самої сутності нейтралітету, який все більше розглядається не як пасивна позиція невтручання, а як активна стратегія забезпечення безпеки через участь у міжнародних безпекових ініціативах та співпрацю з іншими державами.

Важливим аспектом дослідження стало вивчення еволюції концепції українського нейтралітету. Аналіз показав, що від моменту проголошення незалежності до 2014 року Україна пройшла складний шлях пошуку оптимальної моделі забезпечення своєї безпеки, балансуючи між ідеєю нейтралітету та прагненням до інтеграції в європейські та євроатлантичні структури. Події 2014 року, зокрема російська агресія, продемонстрували обмеженість та неефективність нейтрального статусу як гарантії безпеки в умовах асиметричних загроз та гібридної війни. Це призвело до кардинальної зміни зовнішньополітичного курсу України та відмови від ідеї нейтралітету на користь євроатлантичної інтеграції.

Дослідження також виявило тенденцію до переосмислення політики нейтралітету в інших європейських країнах, особливо в контексті російської агресії проти України. Найбільш яскравим прикладом цього процесу стала відмова від багаторічної політики нейтралітету Фінляндії та Швеції та їх вступ до НАТО. Цей крок став не лише реакцією на зміну безпекового середовища в Європі, але й свідченням глибинних трансформацій у розумінні ролі нейтралітету в сучасному світі. Наочною стала криза нейтралітету, як політики що неспроможна гарантувати безпеку держави від сусіда-агресора.

Аналіз показав, що в умовах сучасних геополітичних викликів концепція нейтралітету зазнає суттєвої трансформації. Замість традиційного розуміння нейтралітету як повного невтручання у міжнародні конфлікти, формується нове бачення "активного нейтралітету", яке передбачає більш гнучкий підхід до участі в міжнародних процесах та співпраці з іншими державами у сфері безпеки. При цьому зберігається основний принцип нейтралітету - неучасть у військових блоках, але розширюється розуміння можливостей співпраці в економічній та гуманітарній сферах.

Важливим висновком дослідження є те, що в сучасних умовах нейтралітет вже не може розглядатися як універсальний інструмент забезпечення національної безпеки, особливо для країн, які стикаються з прямими загрозами своєму суверенітету. Досвід України та інших країн Східної Європи показує, що в умовах агресивної політики окремих держав та гібридних загроз, нейтралітет може стати фактором вразливості, а не безпеки.

Разом з тим, дослідження виявило, що нейтралітет як концепція міжнародних відносин не втрачає своєї актуальності, але потребує переосмислення та адаптації до нових реалій. В умовах зростаючої глобальної нестабільності та посилення міждержавних протиріч, нейтралітет може відігравати важливу роль у забезпеченні міжнародного миру та безпеки, виступаючи як платформа для діалогу та посередництва в конфліктних ситуаціях.

Аналіз також показав, що трансформація концепції нейтралітету має важливі наслідки для діяльності міжнародних організацій та формування нових підходів до забезпечення глобальної та регіональної безпеки. Зокрема, це стосується ролі ООН, ОБСЄ та інших міжнародних структур у врегулюванні конфліктів та забезпеченні стабільності. В умовах, коли традиційні механізми підтримання миру стикаються з новими викликами, переосмислення ролі нейтральних держав та концепції нейтралітету в цілому може сприяти формуванню більш ефективних підходів до вирішення міжнародних проблем.

Важливим аспектом, який було виявлено в ході дослідження, є економічний вимір нейтралітету. В умовах глобалізації та посилення економічної взаємозалежності країн, економічні фактори все більше впливають на можливість держав дотримуватися нейтрального статусу. Аналіз показав, що економічна інтеграція та участь у міжнародних економічних організаціях можуть створювати певні обмеження для реалізації традиційної політики нейтралітету, але водночас відкривають нові можливості для забезпечення національних інтересів.

Підсумовуючи, можна стверджувати, що концепція нейтралітету в міжнародних відносинах XX-XXI століття пройшла складний шлях еволюції, адаптуючись до змінних геополітичних умов та нових викликів безпеці. Від жорсткого правового статусу вона трансформувалася у більш гнучку та багатовимірну концепцію, яка враховує складність сучасних міжнародних відносин. При цьому, незважаючи на суттєві трансформації та виклики, нейтралітет залишається важливим елементом міжнародної системи, хоча і потребує постійного переосмислення та адаптації до нових реалій.

Проведене дослідження дозволяє стверджувати, що майбутнє нейтралітету в міжнародних відносинах буде залежати від здатності цієї концепції адаптуватися до нових форм конфліктів та загроз, зберігаючи при цьому свою основну сутність як інструменту забезпечення миру та стабільності. В умовах зростаючої глобальної нестабільності та посилення геополітичної напруженості, роль нейтральних держав та концепції нейтралітету в цілому може стати ще більш важливою як фактор балансу та діалогу в міжнародних відносинах.

Результати дослідження також вказують на необхідність подальшого розвитку міжнародно-правового регулювання нейтралітету з урахуванням нових реалій міжнародних відносин. Зокрема, актуальним є питання адаптації правових норм щодо нейтралітету до умов кібервійн, інформаційних протистоянь та економічних санкцій. Це вимагає

переосмислення традиційних концепцій війни та миру, а також розробки нових підходів до визначення нейтрального статусу в цифрову епоху.

Важливим висновком дослідження є те, що в сучасних умовах нейтралітет все більше набуває характеру стратегічного вибору, а не просто правового статусу. Країни, які дотримуються політики нейтралітету, змушені постійно балансувати між збереженням своєї незалежності та необхідністю участі в міжнародних процесах для забезпечення власної безпеки та економічного розвитку. Це вимагає від них розробки більш складних та гнучких стратегій зовнішньої політики, які б дозволяли ефективно реагувати на зміни міжнародного середовища.

Аналіз досвіду різних країн, зокрема Швейцарії, Австрії, Фінляндії та Швеції, показав, що успішність політики нейтралітету в сучасному світі значною мірою залежить від здатності держави адаптувати цю концепцію до своїх національних інтересів та геополітичної специфіки. При цьому спостерігається тенденція до більш активної участі нейтральних держав у міжнародних процесах, особливо в сферах, не пов'язаних безпосередньо з військовою безпекою, таких як економічна співпраця, екологія, права людини.

Дослідження також підкреслило важливість економічного виміру нейтралітету в сучасному глобалізованому світі. Виявлено, що економічна інтеграція та участь у міжнародних економічних організаціях створюють нові виклики для традиційного розуміння нейтралітету. Водночас, економічна стабільність та розвиток стають все більш важливими факторами забезпечення національної безпеки, що змушує нейтральні держави шукати нові форми міжнародної співпраці, які б не суперечили їхньому статусу.

Аналіз еволюції концепції українського нейтралітету від проголошення незалежності до сучасності дозволив виявити ключові фактори, що вплинули на зміну зовнішньополітичного курсу України. Дослідження показало, як ідея нейтралітету, яка спочатку розглядалася як спосіб забезпечення національної безпеки та уникнення втягування у геополітичне протистояння,

поступово втрачала свою актуальність в умовах зростаючих загроз територіальній цілісності та суверенітету країни. Події 2014 року та подальша російська агресія остаточно продемонстрували неефективність нейтрального статусу як гарантії безпеки для України в сучасних геополітичних умовах.

Важливим висновком дослідження є те, що трансформація концепції нейтралітету має значні наслідки для теорії та практики міжнародних відносин. Зокрема, це стосується переосмислення таких фундаментальних концепцій, як суверенітет, безпека, міжнародне співробітництво. В умовах, коли традиційні межі між війною та миром стають все більш розмитими, а загрози безпеці набувають гібридного характеру, концепція нейтралітету потребує нового теоретичного осмислення та практичної реалізації.

Підсумовуючи, можна стверджувати, що концепція нейтралітету в міжнародних відносинах 20-21 століття пройшла складний шлях еволюції, адаптуючись до змінних геополітичних умов та нових викликів безпеці. Від жорсткого правового статусу вона трансформувалася у більш гнучку та багатовимірну концепцію, яка враховує складність сучасних міжнародних відносин. При цьому, незважаючи на суттєві трансформації та виклики, нейтралітет залишається важливим елементом міжнародної системи, хоча і потребує постійного переосмислення та адаптації до нових реалій.

Результати дослідження також вказують на необхідність переосмислення ролі нейтральних держав у вирішенні глобальних проблем сучасності. В умовах, коли такі виклики як зміна клімату, пандемії, міжнародний тероризм вимагають спільних зусиль всього міжнародного співтовариства, нейтральні країни можуть відігравати важливу роль посередників та платформ для діалогу. Їхній досвід балансування між різними інтересами та збереження незалежної позиції може бути особливо цінним у пошуку компромісів та вирішенні складних міжнародних проблем.

Дослідження також виявило зростаючу роль інформаційного фактору в трансформації концепції нейтралітету. В епоху глобальних комунікацій та

інформаційних війн, традиційне розуміння нейтралітету як невтручання у конфлікти стає все більш проблематичним. Нейтральні держави стикаються з новими викликами у сфері кібербезпеки, протидії дезінформації та захисту своїх інформаційних просторів, що вимагає розробки нових підходів до реалізації політики нейтралітету в цифрову епоху.

Важливим висновком дослідження є те, що в сучасних умовах концепція нейтралітету все більше пов'язується з ідеєю "активного нейтралітету". Це передбачає не просто утримання від участі у конфліктах, але й активну роль у міжнародних процесах, спрямованих на підтримання миру та стабільності. Такий підхід дозволяє нейтральним державам зберігати свою незалежність та особливий статус, одночасно беручи участь у вирішенні глобальних проблем та захисті своїх національних інтересів.

Дослідження також виявило зростаючу роль регіональних факторів у формуванні політики нейтралітету. В умовах, коли глобальна система безпеки стає все більш фрагментованою, а регіональні конфлікти набувають особливої гостроти, нейтральні держави змушені враховувати специфіку свого регіонального оточення при визначенні своєї зовнішньополітичної стратегії. Це призводить до формування різних моделей нейтралітету, адаптованих до конкретних регіональних контекстів.

Підсумовуючи, можна стверджувати, що концепція та практика політики нейтралітету в міжнародних відносинах XX – XXI століття пройшла складний шлях еволюції, адаптуючись до нових геополітичних реалій та викликів глобалізованого світу. Від жорсткого правового статусу вона трансформувалася у більш гнучку та багатовимірну концепцію, яка враховує складність сучасних міжнародних відносин. При цьому, незважаючи на суттєві трансформації та виклики, нейтралітет залишається важливим елементом міжнародної системи, хоча і потребує постійного переосмислення та адаптації до нових реалій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Австрія висилає чотирьох російських дипломатів. Радіо Свобода. 02.02.2023. <https://www.radiosvoboda.org/a/news-avstria-chotyry-rosiiskyh-dyplomativ/32252140.html>
2. Антонов В.О. Конституційно-правові засади національної безпеки України. Київ: ТАЛКОМ, 2019. 576 с.
3. Меморандум про гарантії безпеки у зв'язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_158#Text
4. Вдовенко В.М. Політика нейтралітету та позаблоковості в сучасних міжнародних відносинах, 87 с.
5. Варварцев М.М. Україна в міжнародних відносинах/ Київ: Інститут історії України НАН України, 2013. Енциклопедичний словник-довідник. URL: <http://surl.li/pcoew>.
6. Веремієнко В., Ющенко, М. С. Інститут постійного нейтралітету у сучасному міжнародному праві. Актуальні проблеми юридичної науки та практики. 2020. № 1 (6).
7. Віденська конвенція про право міжнародних договорів : Конвенція Організації Об'єднаних Націй від 23.05.1969 р. : станом на 14 квіт. 1986 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_118#Text (дата звернення: 16.12.2021).
8. Гаазька конвенція (V) про права та обов'язки нейтральних держав та осіб у разі сухопутної війни від 18 жовтня 1907 року. Офіційний сайт Міжнародного комітету Червоного Хреста. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_222#Text (дата звернення: 08.07.2024).
9. Гаазька конвенція (XIII) про права та обов'язки нейтральних держав у разі морської війни від 18 жовтня 1907 року. Офіційний сайт

- Міжнародного комітету Червоного Хреста. URL: <https://ihl-databases.icrc.org> (дата звернення: 08.07.2024).
10. Гайдай Д., Літра Л. Аудит зовнішньої політики: Україна-Швеція. Київ: Інститут світової політики, 2017. 46 с. URL: https://neweurope.org.ua/wp-content/uploads/2017/10/Aud_Ukr_Swed_ukr_net.pdf
 11. Гладиш М. Еволюція безпекової парадигми скандинавських держав протягом XX століття. Вісник Львівського університету. Серія: Міжнародні відносини. 2019. № 46. 27-36 с.
 12. Данилова. Глобалізація vs антиглобалізація: до постановки проблеми. Науковий вісник НУБіП України. Серія: гуманітарні студії. URL: <http://journals.nubip.edu.ua/index.php/Gumanitarni/article/view/7767> (дата звернення: 16.07.2024).
 13. Дмитрієв А.І., Мацко А.С, Муравйов В.І. Міжнародне публічне право: навч. посібник. Київ: Юрінком Інтер, 2001. 352 с.
 14. Договірні-правові відносини між Україною та Фінляндією/ Посольство України у Фінляндській Республіці та Ісландії (за сумісництвом). 2020. URL: <https://finland.mfa.gov.ua/spivrobitnictvo/3264-dogovirno-pravovi-vidnosini>
 15. Договори та угоди Європейського Союзу щодо спільної зовнішньої політики та політики безпеки. URL: <https://www.europa.eu/european-union> (дата звернення: 08.07.2024).
 16. Ерднієва О. В. Принцип нейтралітету в зовнішній політиці Швейцарії. Наукові праці. Історія. 2014. № 241.229.
 17. Єрґакова В. В. Особливості зовнішньої політики Швейцарії в сучасних міжнародних відносинах. Тенденції розвитку сучасної системи міжнародних відносин та світового політичного процесу : зб. матеріалів дев'ятої Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції (24 травня 2019 р.) / під заг. ред. К. В. Балабанова. – Маріуполь : МДУ, 2019. 29 с.

- 18.Захарченко М. Дискусія Джона Ролза та Юргена Габермаса: щодо процедуралізму та субстанціалізму в дорадчій моделі демократії. Філософська думка. 2014, № 5. С. 123-129
- 19.Конституція України: Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> (дата звернення: 25.07.2024).
- 20.Корнієнко А. Ю. Шлях до нейтралітету: історія швейцарської політики нейтралітету. The XVI International Scientific and Practical Conference "Trends in the development of science and teaching methods", April 22-24, 2024, Sofia, Bulgaria. 286 p.
- 21.Важливість позитивного активного нейтралітету для окремих країн і для міжнародного миру <https://worldbeyondwar.org/uk/the-importance-of-positive-active-neutrality-for-individual-countries-and-for-international-peace/>
22. Корольов С. С. Правове визначення нейтралітету як засобу реалізації міжнародної політики держави.Theory and practice of jurisprudence. 2011. № 1(1). 53 с.
- 23.Коротков Д. С. Концепт нейтралітету в міжнародних відносинах : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції "Актуальні проблеми сучасних міжнародних відносин", 17-18 листопада 2023 р. Дніпро : ПрінтДім, 2023. 63-67 с.
- 24.Коротков Д. С. Концепція нейтралітету як інструментарій міжнародних відносин: історична ретроспекція та сучасність. Міжнародні та політичні дослідження. 2024. № 37. 23-31 с.
25. Крупеня І. М. Нейтралітет як засіб зміцнення миру і безпеки. Вісник Дніпропетровського університету. Серія: Філософія. Соціологія. Політологія. 2015. № 2. 148–155 с .

- 26.Майдибура К. Нейтралітет в контексті європейського комплексу безпеки. Вісник Львівського університету. Серія «Міжнародні відносини». 2019. № 47.
- 27.Малишева Ю. В. Цілеспрямовані санкції та їх застосування Радою Безпеки ООН : дис.... канд. юрид. наук. Київ, 2016. 253 с.
- 28.Міжнародна конференція з питань відновлення України 4-5 липня 2022 року у м. Лугано: Ukraine Recovery conference. URL: <https://ua.unc-international.com/ukraine-recovery-conference-2022-mizhnarodna-konferenciya-z-pitan-vidnovlennya-ukrayini>
- 29.Бучин М.А. «Актуальні проблеми міжнародних відносин та зовнішньої політики» 2018 р.
https://lpnu.ua/sites/default/files/2020/9/16/paragraphs/804/zbirnykmateriali_v2.pdf
30. Оппенгейм Л. Міжнародне право/ Л. Оппенгейм. – М., 1949. – Т. 2. – 246 с.
- 31.Основні етапи розвитку міжнародного права. Pidru4niki. URL: https://pidru4niki.com/10561127/pravo/osnovni_etapi_rozvitku_mizhnarodnogo_prava (дата звернення: 16.07.2024).
- 32.Пальок Я. Е., Завада Я. І. Політика нейтралітету Швеції у ХХІ столітті. Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право. 2022. №3. С. 48-55. URL: <https://visnyk-psp.kpi.ua/article/view/269546/265034>
- 33.Папенко Н., Папенко Є. Політика Австрійської республіки щодо статусу постійного нейтралітету (1945–1955 рр.). Європейські історичні студії. 2016. № 4. С. 192–208.
- 34.Перепелиця Г. М. Україна – Росія: війна в умовах співіснування. К.: Видавничий дім "Стилос", 2017. 880 с.
- 35.Пилипенко В., Ремі Й. Дипломатичні відносини між Україною та Фінляндією в 1918-1921. Етнічна історія народів Європи. №24, 2008. С.146-157. URL: <http://ethnic.history.univ.kiev.ua/data/2008/24/articles/23.pdf>

36. Піляєв І. С. Країни Північної Європи: Фінляндія. Енциклопедія. Т. 1. С.168-187. URL: https://elibrary.ivinas.gov.ua/473/1/Entsyklopedia_verska-169-188.pdf
37. Піляєв І. С. Країни Північної Європи: Швеція. Енциклопедія. Т. 1. С.188-208. URL: https://elibrary.ivinas.gov.ua/474/1/Entsyklopedia_verska-189-209.pdf
38. Погорілко В.Ф. Конституційне право України: підручник. Київ: Правова єдність, 1999. 676 с.
39. Політичні відносини між Україною та Королівством Швеція/ Посольство України в Королівстві Швеція. 2020. URL: <https://sweden.mfa.gov.ua/spivrobitnictvo/374-politichni-vidnosini-mizh-ukrajinoju-ta-shvecijeju>
40. Політологія: підручник / За ред. М.П. Требіна. Харків: Право, 2018. 462 с.
41. Потехін О. В. Нейтралітет і позаблоковість: про альтернативи військово-політичному союзу. ЄвроАтлантика. 2010. № 3. С. 6-16.
42. Потехін О. В. Нейтралітет і позаблоковість держави: політологічний аспект. Вісник. 2016.
43. Право міжнародних договорів : план лекції. Національна академія внутрішніх справ : мультимедійний посібник з навчальної дисципліни «Міжнародне право». URL: https://arm.naiu.kiev.ua/books/mg/lectures/lecture_3.html (дата звернення: 16.07.2024).
44. Про засади внутрішньої і зовнішньої політики: Закон України від 01.07.2010 № 2411-VI. Відомості Верховної Ради України. 2010. № 40. Ст. 527. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2411-17> (дата звернення: 25.07.2024).
45. Про міжнародні договори України : Закон України від 29.06.2004 р. № 1906-IV : станом на 11 квіт. 2021 р. URL:

- <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1906-15#Text> (дата звернення: 16.07.2024).
46. Про національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018 № 2469-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2018. № 31. Ст. 241. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19> (дата звернення: 25.07.2024).
47. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року "Про Стратегію національної безпеки України": Указ Президента України від 14.09.2020 № 392/2020. Офіційний вісник України. 2020. № 75. Ст. 2377. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020#Text>
48. Пугачова Д. В. Позиція нейтральної Швеції у сучасних міжнародних відносинах. Інститут всесвітньої історії. 2014. №. С. 230.
49. Пугачова-Лакішик Д. В.. (2017) Оборонна політика ЄС: сучасні підходи та перспективи. Стратегії зовнішньої та безпекової політики провідних міжнародних авторів: збірник наукових праць / За заг. ред. канд. іст. наук, доц. С.В. Толстова. с. 124-128.
50. Резолюції Організації Об'єднаних Націй щодо миротворчої діяльності та прав нейтральних держав. Офіційний сайт ООН. URL: <https://www.un.org/securitycouncil> (дата звернення: 08.07.2024).
51. Рудніцький І. А. та ін. Вплив політики нейтралітету європейських нейтральних країн на трансформацію завдань військового співробітництва їх збройних сил. Бірник наукових праць центру воєнно-стратегічних досліджень Національного університету оборони України. 2013. № 1. 82-89 с.
52. Сахокія М. Д. Зовнішня політика Швейцарії в сучасних міжнародних відносинах. 2023.
53. Спортивна дипломатія URL: http://politicus.od.ua/3_2020/25.pdf

54. Статут Організації Об'єднаних Націй від 26 червня 1945 року. Офіційний сайт ООН. URL: <https://www.un.org/en/about-us/un-charter> (дата звернення: 08.07.2024).
55. Статут Організації Об'єднаних Націй і Статут Міжнародного Суду від 26.06.1945. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_010 (дата звернення: 25.07.2024).
56. Стратегія зовнішньополітичної діяльності України: Указ Президента України від 26.08.2021 № 448/2021. Офіційний вісник України. 2021. № 70. Ст. 4418. <https://www.president.gov.ua/documents/4482021-40017>
57. Тараненко М. М., Царик В. О., Дмитрієнко К. О. Договори та їх вплив на міжнародні відносини. Юридичний науковий електронний журнал. 2022. № 3. С. 260–263. http://lsej.org.ua/3_2022/60.pdf
58. Федеральний конституційний закон про нейтралітет Австрії від 26 жовтня 1955 року. Консультаційний портал правової інформації Австрії. URL: <https://www.ris.bka.gv.at> (дата звернення: 08.07.2024).
59. Цимбалістий Т.О. Конституційна юстиція в Україні: навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 2007. 200с.
60. Чекаленко Л. Позаблоковість чи нейтралітет: європейський досвід. Зовнішні справи. 2013. № 7. С. 16–19.
61. Чекаленко Л.Д. Зовнішня політика України : підручник. Київ : LAT і К, 2015. 478 с.
62. Шаповал В. М. Конституційне право зарубіжних країн: Підручник. К.: Юрінком Інтер, 2006. 455 с.
63. Шергін С.О. Політологія міжнародних відносин: навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 2020. 256 с.
64. Шмаленко, Ю., Анісімович-Шевчук, О., Матвієнків, С. Вплив російсько-української війни на переосмислення моделі нейтралітету Швейцарії. Вісник Прикарпатського університету. Серія: Політологія. 2024. № 18. 361-369 с.

- 65.Шпак, О. В. Трансформація моделі європейського нейтралітету в умовах російської агресії проти України : кваліфікаційна магістерська робота. 2023.
- 66.Юрченко О. Швеція: вступ до НАТО, допомога Україні. «Історичне рішення» після 200 років нейтралітету. Радіо Свобода. 21.08.2022.
URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/shvetsiya-nato-ukrayina/31989172.html>
- 67.German-speaking foreign ministers address joint appeal to Russia. URL: <https://www.admin.ch/gov/en/start/documentation/media-releases.msg-id-87948.html> (дата звернення: 23.08.2024).

ДОДАТКИ

Додаток 1

Нейтралітет у міжнародних відносинах XX століття

Період	Характеристика нейтралітету
Еволюція нейтралітету від Першої світової війни до міжвоєнного періоду	
1914-1916	- Порушення нейтралітету Бельгії та Люксембургу Німеччиною - Нейтралітет США та дебати щодо вступу у війну - Економічний тиск Антанти на нейтральні країни
1917-1918	- Вступ США у війну, кінець американського нейтралітету - Посилення тиску на нейтральні країни (Нідерланди, Швейцарія) - Революція в Росії та її вихід з війни
1919-1929	- Створення Ліги Націй та концепція колективної безпеки - Гаазькі конвенції про права і обов'язки нейтральних держав - Локарнські договори 1925 року та гарантії нейтралітету
1930-1939	- Політика "умиротворення" як форма нейтралітету - Закони про нейтралітет у США (1935-1939) - Нейтралітет скандинавських країн та Швейцарії

Період	Характеристика нейтралітету
Нейтралітет в умовах Другої світової війни та її наслідків	
1939-1941	- Порушення нейтралітету Польщі, Данії, Норвегії - Радянсько-фінська війна та питання нейтралітету Фінляндії - Нейтралітет США до нападу на Перл-Харбор
1942-1945	- Швейцарський нейтралітет під тиском воюючих сторін - Шведський "прагматичний нейтралітет" - Іспанський нейтралітет при режимі Франко
1945-1949	- Створення ООН і нова концепція міжнародної безпеки - Початок холодної війни та поділ Європи на блоки - Нейтралітет Швеції та Швейцарії в нових умовах
Трансформація концепції нейтралітету в контексті холодної війни та біполярного світу	
1950-1955	- Корейська війна та її вплив на концепцію нейтралітету - Австрійський державний договір 1955 року - Бандунзька конференція та зародження руху неприєднання
1956-1968	- Суецька криза та її вплив на нейтралітет - Доктрина Холлштейна та її вплив на нейтральні країни - "Празька весна" та обмеження суверенітету в соцтаборі
1969-1979	- Політика розрядки та її вплив на нейтральні держави - Фінляндизація як особлива форма нейтралітету - Нейтралітет в умовах ядерного протистояння
1980-1991	- Нове загострення холодної війни та виклики для нейтралітету

Період	Характеристика нейтралітету
	- Війна в Афганістані та позиція нейтральних країн - Падіння Берлінської стіни та кінець біполярного світу

Додаток 2

Розвиток концепцій та практики нейтралітету в постбіполярну епоху (1991-2014 рр.)

Період	Характеристика нейтралітету
Трансформація концепції нейтралітету після розпаду біполярної системи	
1991-1995	- Переосмислення ролі нейтралітету в нових геополітичних умовах - Вступ колишніх нейтральних держав до ЄС (Австрія, Швеція, Фінляндія) - Поява концепції "пост-нейтралітету"
1996-2000	- Розширення НАТО на Схід та його вплив на нейтральні держави - Партнерство заради миру як альтернатива повному членству в НАТО - Нейтралітет у контексті миротворчих операцій ООН
2001-2010	- Вплив терористичних атак 11 вересня на концепцію нейтралітету - Участь нейтральних держав у міжнародних антитерористичних операціях - Лісабонський договір ЄС та питання нейтралітету держав-членів
Виклики нейтралітету в умовах нових загроз безпеці	
2001-2005	- Нейтралітет у контексті "війни з тероризмом" - Кібербезпека та нові виміри нейтралітету

Період	Характеристика нейтралітету
	- Економічні санкції та їх вплив на нейтральні держави
2006-2010	- Енергетична безпека та виклики для нейтральних країн - Російсько-грузинська війна 2008 року та реакція нейтральних держав - Посилення оборонної співпраці нейтральних країн з НАТО - Перегляд концепцій національної безпеки у нейтральних країнах - Глобальна фінансова криза та її вплив на політику нейтралітету
2011-2014	- Арабська весна та позиція нейтральних держав - Криза біженців та її вплив на політику нейтралітету в Європі - Російська агресія проти України та переосмислення нейтралітету
Еволюція концепції українського нейтралітету (1991-2014 рр.)	
1991-1996	- Проголошення позаблокового статусу України - Ядерне роззброєння та Будапештський меморандум 1994 року - Початок співпраці з НАТО в рамках програми "Партнерство заради миру"
1997-2004	- Хартія про особливе партнерство між Україною та НАТО (1997)

Період	Характеристика нейтралітету
	- Балансування між Росією та Заходом ("багатовекторність") - Участь України в миротворчих операціях ООН
2005-2009	- Посилення євроатлантичного курсу після Помаранчевої революції - Дискусії щодо можливого вступу до НАТО - Бухарестський саміт НАТО 2008 року та питання членства України
2010-2014	- Повернення до політики позаблоковості (закон 2010 року) - Спроби балансування між ЄС та Митним союзом - Революція Гідності, російська агресія та відмова від позаблокового статусу

Додаток 3

**Трансформація нейтралітету в умовах сучасних геополітичних викликів
(2014-2024 рр.)**

Період	Характеристика трансформації нейтралітету
Зміна політики нейтральних країн у відповідь на агресію	
2014-2018	- Реакція на анексію Криму та конфлікт на Донбасі - Участь нейтральних країн у санкціях проти Росії - Перегляд концепцій національної безпеки у нейтральних країнах - Збільшення оборонних бюджетів нейтральних країн Європи
2019-2022	- Посилення військової присутності НАТО в Балтійському регіоні - Участь нейтральних країн у навчаннях НАТО - Дебати щодо майбутнього нейтралітету в умовах зростаючої напруги - Пандемія COVID-19 та нові аспекти міжнародної співпраці
2022-2024	- Реакція на повномасштабне вторгнення Росії в Україну - Безпрецедентна підтримка України нейтральними країнами - Перегляд політики нейтралітету в контексті нової реальності
Відмова від нейтралітету: приєднання Фінляндії та Швеції до НАТО	
2022 (перша половина)	- Подання заявок на вступ до НАТО Фінляндією та Швецією - Переговори з Туреччиною щодо її заперечень - Підписання протоколів про вступ на саміті НАТО в Мадриді

Період	Характеристика трансформації нейтралітету
2022 (друга половина) - 2023	- Процес ратифікації вступу країнами - членами НАТО - Адаптація внутрішнього законодавства до стандартів НАТО - Інтеграція збройних сил Фінляндії та Швеції в структури НАТО
2024	- Офіційне завершення процесу вступу до НАТО - Нова роль Фінляндії та Швеції в системі європейської безпеки - Вплив на регіональний баланс сил в Північній Європі
Переосмислення нейтралітету в Україні та інших країнах під загрозою агресії	
2014-2018	- Відмова України від позаблокового статусу після Революції Гідності - Закріплення курсу на НАТО та ЄС в Конституції України - Посилення співпраці Грузії з НАТО без формального членства
2019-2021	- Отримання Україною статусу партнера з розширеними можливостями НАТО - Дебати щодо нейтралітету в контексті мирних переговорів по Донбасу - Зростання підтримки вступу до НАТО серед населення України
2022-2024	- Повне відкидання ідеї нейтралітету України після російського вторгнення - Заявка України на вступ до НАТО та прискорена процедура вступу до ЄС - Переосмислення політики безпеки в Молдові та Грузії - Дискусії щодо майбутнього нейтралітету Швейцарії та Австрії

Vilchyk Alla

NEUTRALITY IN INTERNATIONAL RELATIONS 20 - 21 CENTURIES

SUMMARY

This master's thesis examines the concept of neutrality in international relations during the 20th and 21st centuries, analyzing its evolution, challenges, and transformations in response to changing geopolitical landscapes.

The first chapter establishes the theoretical foundations of neutrality in international relations. It explores the conceptual basis and legal aspects of neutrality, detailing how this principle has been defined and codified in international law. The methodology employed in researching neutrality within the context of international law is then outlined, explaining the approaches used to analyze historical cases and contemporary situations. The chapter concludes with a comprehensive historiography of international neutrality, tracing how scholars and policymakers have understood and debated this concept over time.

Chapter two focuses on neutrality in 20th-century international relations. It begins by examining the evolution of neutrality from World War I through the interwar period, highlighting how the concept was tested and reshaped by the unprecedented scale of global conflict. The role of neutrality during World War II and its immediate aftermath is then analyzed, exploring how neutral states navigated the complexities of a world at war. The chapter concludes by investigating the transformation of neutrality in the context of the Cold War and the bipolar world order, demonstrating how the concept adapted to the realities of ideological confrontation between superpowers.

The third chapter delves into the illusions of neutrality in the post-bipolar era from 1991 to 2022. It examines how the concept of neutrality transformed

following the collapse of the bipolar system, addressing the challenges faced by neutral states in a rapidly changing international environment. The chapter then explores the challenges to neutrality posed by new security threats, such as terrorism and cyber warfare. A specific focus is placed on the evolution of Ukrainian neutrality from 1991 to 2014, analyzing how the country's approach to neutrality shifted in response to regional and global developments.

The final chapter addresses the transformation of neutrality in the face of contemporary geopolitical challenges from 2008 to 2024. It begins by examining how traditionally neutral countries have altered their policies in response to acts of aggression, particularly in Eastern Europe. The chapter then explores the significant shift represented by Finland and Sweden's decision to abandon neutrality and join NATO, analyzing the factors that led to this historic change. Finally, it considers the re-evaluation of neutrality in Ukraine and other countries facing the threat of aggression, examining how these nations have reassessed their strategic positions in light of recent events.

Throughout the thesis, the concept of neutrality is shown to be dynamic and responsive to the changing nature of international relations. From its codification in international law to its practical application in times of global conflict, neutrality has continually evolved. The research demonstrates that while neutrality has often been viewed as a means of ensuring security and stability, its effectiveness and relevance have been repeatedly challenged by the realities of modern geopolitics.

The thesis concludes that the concept of neutrality in the 21st century is markedly different from its 20th-century predecessor. Contemporary challenges, including hybrid warfare, cyber threats, and the resurgence of great power competition, have forced a re-evaluation of traditional notions of neutrality. The cases of Finland, Sweden, and Ukraine illustrate that for some nations, neutrality is no longer seen as a viable strategy for ensuring national security.

This comprehensive analysis provides valuable insights into the past, present, and potential future of neutrality in international relations. It underscores the need for a nuanced understanding of neutrality that accounts for the complex

and interconnected nature of modern global politics. As the international system continues to evolve, so too must our conception of neutrality and its role in shaping diplomatic relations and security strategies.

The thesis demonstrates that neutrality, far from being a static concept, has undergone significant transformations in response to the changing dynamics of international relations. In the early 20th century, neutrality was often seen as a viable means for smaller states to maintain their sovereignty and avoid being drawn into conflicts between major powers. However, the unprecedented scale and nature of the World Wars challenged this notion, as neutral states found themselves increasingly affected by global conflicts despite their official status.

The Cold War era brought new complexities to the concept of neutrality. In a world divided into two ideological camps, truly remaining neutral became increasingly difficult. Some states, like Switzerland and Austria, managed to maintain a form of armed neutrality, while others found themselves compelled to align with one bloc or the other. This period saw the emergence of the Non-Aligned Movement, which sought to create a "third way" for nations unwilling to fully commit to either the Western or Soviet spheres of influence.

The collapse of the Soviet Union and the end of the bipolar world order in 1991 initially seemed to reduce the relevance of neutrality. In a unipolar world dominated by the United States, many formerly neutral or non-aligned states began to integrate more fully into Western economic and security structures. However, this period also saw the emergence of new challenges to international security, such as transnational terrorism and cyber threats, which complicated traditional notions of neutrality.

The thesis pays particular attention to the case of Ukraine, tracing its evolving approach to neutrality from independence in 1991 through 2014. Initially, Ukraine attempted to balance between Russia and the West, but this policy became increasingly untenable as geopolitical tensions in the region rose. The events of 2014, including the annexation of Crimea and the outbreak of conflict in eastern

Ukraine, marked a definitive end to Ukraine's attempts at neutrality and pushed the country firmly towards closer alignment with Western institutions.

The final chapter of the thesis examines the most recent challenges to neutrality, focusing on the period from 2008 to 2024. This era has seen a resurgence of great power competition and increased regional instability, particularly in Eastern Europe. The Russian-Georgian war of 2008 and the ongoing conflict in Ukraine since 2014 have forced traditionally neutral states to reassess their positions.

The decision by Finland and Sweden to abandon their long-standing policies of neutrality and apply for NATO membership in 2022 represents a watershed moment. These countries, which had maintained neutrality throughout the Cold War and beyond, concluded that in the face of an increasingly assertive Russia, their security was better guaranteed through alliance membership than through neutrality. This shift underscores how dramatically the security landscape in Europe has changed and how the concept of neutrality has been reevaluated in response to perceived threats.

The thesis also explores how other countries facing potential aggression have reconsidered their approach to neutrality. It examines cases where states have sought to strengthen their defensive capabilities and forge closer security partnerships without necessarily abandoning neutrality altogether. This demonstrates the range of responses available to states as they navigate an increasingly complex and uncertain international environment.

In conclusion, the research presented in this thesis highlights the dynamic nature of neutrality in international relations. What was once seen as a straightforward concept has become increasingly nuanced and complex. The experiences of the 20th and early 21st centuries have shown that neutrality is not a guaranteed safeguard against the effects of international conflicts and that its effectiveness depends heavily on the respect accorded to it by other states.

Looking to the future, the thesis suggests that the concept of neutrality will continue to evolve. In an interconnected world facing global challenges such as

climate change, pandemics, and technological disruption, traditional notions of neutrality may need to be further reconceptualized. States may need to find new ways to maintain their autonomy and protect their interests while also engaging constructively with the international community on shared challenges.

Ultimately, this thesis contributes to our understanding of how fundamental concepts in international relations adapt to changing circumstances. It demonstrates that neutrality, like other principles of international relations, is not immutable but rather a product of its historical and geopolitical context. As the global order continues to evolve, so too will the ways in which states conceive of and practice neutrality.

The research presented in this thesis also sheds light on the intricate relationship between neutrality and international law. Throughout the 20th and 21st centuries, the legal framework surrounding neutrality has evolved significantly, reflecting the changing nature of warfare and international relations. The Hague Conventions of 1907 provided the first comprehensive codification of neutrality rights and obligations, but subsequent conflicts and geopolitical shifts have necessitated ongoing reinterpretation and adaptation of these principles.

One of the key findings of this study is the increasing difficulty in maintaining strict neutrality in the face of globalization and interdependence. Economic ties, information flows, and transnational challenges have made it nearly impossible for states to remain truly detached from global affairs. This has led to the emergence of concepts such as "active neutrality" or "engaged neutrality," where states maintain their non-aligned status while actively participating in international peacekeeping efforts, humanitarian missions, and diplomatic initiatives.

The thesis also explores the role of public opinion and domestic politics in shaping neutrality policies. In many cases, particularly in democratic societies, shifts away from traditional neutrality have been driven not just by external threats but also by changing public perceptions of national security and international responsibility. The cases of Finland and Sweden joining NATO, for instance, were

preceded by significant shifts in public opinion regarding the benefits and drawbacks of neutrality.

An important aspect examined in the research is the economic dimension of neutrality. Historically, neutral states often benefited economically from their status, serving as financial havens or intermediaries in times of conflict. However, the thesis argues that in the 21st century, economic neutrality has become increasingly difficult to maintain. International sanctions regimes, global financial regulations, and the interconnectedness of markets have made it challenging for states to remain economically neutral in the face of major geopolitical conflicts.

The study also delves into the technological challenges to neutrality in the modern era. Cyber warfare, in particular, has blurred the lines between war and peace, making it difficult for states to maintain neutrality in the traditional sense. The thesis explores how neutral countries are grappling with issues such as cyber defense, data protection, and technological sovereignty in an age where information warfare can be as damaging as conventional military action.

Furthermore, the research examines the concept of neutrality in the context of emerging global challenges such as climate change and pandemics. These transnational issues require global cooperation, potentially conflicting with strict interpretations of neutrality. The thesis argues that in addressing these challenges, many traditionally neutral states have had to adopt more engaged and collaborative international postures, further eroding the classical notion of neutrality.

The case study of Ukraine's evolving approach to neutrality provides valuable insights into the challenges faced by countries in geopolitically contested regions. The thesis traces Ukraine's journey from its initial post-independence policy of "multi-vector" diplomacy, attempting to balance between Russia and the West, to its eventual abandonment of neutrality in the face of external aggression. This case illustrates how neutrality can become untenable when a country faces existential threats to its sovereignty and territorial integrity.

In examining the recent decisions of Finland and Sweden to join NATO, the thesis highlights how even long-standing traditions of neutrality can be overturned

by shifting security dynamics. These cases demonstrate that neutrality is not an end in itself but a means to ensure national security and sovereignty. When these goals are perceived to be better served by alliance membership, even the most established neutral policies can be reconsidered.

The research also touches upon the concept of "armed neutrality" and its relevance in the modern world. Countries like Switzerland have long maintained a policy of armed neutrality, combining non-alignment with strong defensive capabilities. The thesis explores how this concept has been adapted by other states and whether it remains a viable option in the face of modern security challenges.

In conclusion, this comprehensive study of neutrality in 20th and 21st-century international relations reveals a concept in constant flux, adapting to the changing realities of global politics. It demonstrates that while the principle of neutrality continues to hold significance in international law and diplomacy, its practical application has become increasingly complex and nuanced.

The thesis argues that in the contemporary world, absolute neutrality may be more of an aspiration than a achievable reality for most states. Instead, countries are adopting more flexible approaches, balancing the principles of non-alignment with the need for international cooperation and collective security. As the global order continues to evolve, the concept of neutrality is likely to undergo further transformations, reflecting the dynamic nature of international relations in the 21st century.

In the final analysis, this thesis underscores the ongoing relevance of studying neutrality in international relations, despite – or perhaps because of – its evolving nature. The research presented here not only contributes to our historical understanding of neutrality but also provides valuable insights for policymakers and scholars grappling with contemporary challenges in global politics.

Looking ahead, several key trends emerge that are likely to shape the future of neutrality:

1) Adaptive neutrality: States may increasingly adopt flexible forms of neutrality that allow for selective engagement in international affairs while maintaining core principles of non-alignment in military conflicts.

2) Technological neutrality: As cyber and information warfare become more prevalent, countries will need to develop new frameworks for maintaining neutrality in the digital sphere.

3) Climate neutrality: The global response to climate change may redefine how states engage with international cooperation, potentially creating new forms of "environmental neutrality."

4) Regional neutrality: In an increasingly multipolar world, we may see the emergence of regional neutrality arrangements as alternatives to global alliance systems.

5) Neutrality in hybrid conflicts: States will need to navigate the complexities of maintaining neutrality in conflicts that blur the lines between war and peace, state and non-state actors.

The thesis concludes that while the classical concept of neutrality may be increasingly challenged in the 21st century, the underlying principles of sovereignty, non-intervention, and peaceful coexistence continue to hold significant value in international relations. The future of neutrality will likely involve a delicate balance between these enduring principles and the practical necessities of engaging with an interconnected global community.

As geopolitical tensions persist and new challenges emerge, the study of neutrality will remain crucial for understanding how states navigate the complex landscape of international politics. This thesis thus serves not only as a comprehensive historical analysis but also as a foundation for future research into the evolving nature of neutrality in a rapidly changing world.

By examining the transformations of neutrality from the early 20th century to the present day, this research provides a nuanced understanding of how fundamental concepts in international relations adapt to changing circumstances. It demonstrates that neutrality, like other principles of global governance, is not a

static concept but a dynamic one that reflects the broader shifts in the international order.

In closing, this thesis contributes to the ongoing dialogue about the role of neutrality in fostering international peace and security. While the specific forms and applications of neutrality may continue to evolve, the core idea of maintaining independence and impartiality in international affairs remains a powerful concept in diplomatic thought and practice. As the global community faces unprecedented challenges in the years to come, the lessons drawn from this study of neutrality will undoubtedly inform future approaches to international cooperation, conflict resolution, and the pursuit of a more stable world order.